

دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام

دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام

أميد محمد طاهر مقداد

قسم دراسات السلام وحقوق الإنسان

كلية العلوم الإنسانية - جامعة دهوك

omed.muqdad@uod.ac

الأستاذ محمد سعيد حسين أحمد

قسم علم الاجتماع

كلية العلوم الإنسانية - جامعة دهوك

Muhammad.saeed@uod.ac

الكلمات المفتاحية: المؤسسات التربوية، قيم السلام، الأسرة، المدرسة، الجامعة، وسائل الإعلام.

كيفية اقتباس البحث

مقداد , أميد محمد طاهر , محمد سعيد حسين أحمد , دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام , مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية، حزيران ٢٠٢٦، المجلد: ١٦، العدد: ٦ .

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

Registered مسجلة في
ROAD

Indexed مفهرسة في
IASJ

The Role of Educational Institutions in Promoting Peace Values

Omid Mohammed Tahir Miqdad

Department of Peace and Human Rights Studies

College of Humanities - University of Duhok

omed.miqdad@uod.ac

Prof. Mohammed Saeed Hussein Ahmed

Department of Sociology

Muhammad.saeed@uod.ac

College of Humanities - University of Duhok

Keywords : Educational institutions, peace values, family, school, university, media.

How To Cite This Article

Miqdad , Omid Mohammed Tahir , Mohammed Saeed Hussein Ahmed
The Role of Educational Institutions in Promoting Peace Values ,Journal
Of Babylon Center For Humanities Studies, june 2026,Volume:16,Issue
6.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

[This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Abstract

This research aims to study and analyze the role of educational institutions in promoting peace values, considering that peace is one of the most important human values that form the foundation for building stable and developed societies. In light of the increasing challenges facing the contemporary world in terms of conflicts, wars, violence, and extremism, the need to build a comprehensive culture of peace through effective educational institutions has become an urgent and necessary matter. The research focuses on four main educational institutions that contribute to instilling and promoting peace values, namely: the family as

the first educational institution, the school as a formal educational institution, the university as centers of knowledge and scientific research, in addition to the media which plays a significant role in shaping societal awareness.

The research problem lies in the absence of a clear and comprehensive understanding of the specific roles and practical mechanisms adopted by these institutions to promote peace values, along with weak coordination and integration among them. The research seeks to answer the main question: What is the role of educational institutions in promoting peace values? It also raises several sub-questions about the role of each institution separately, the obstacles they face, and ways to activate integration among them.

The research adopted the descriptive-analytical approach, through reviewing and analyzing theoretical literature, previous studies, and international experiences in the field of peace education. The research addressed in its various chapters the conceptual framework of peace and its values, then discussed in detail the role of the family in educating on peace values from the early stages of childhood, the role of the school through curricula, activities and learning environment, the role of universities in preparing cadres, conducting research and providing awareness programs, and finally the role of traditional and modern media in spreading the culture of peace or violence.

الملخص

يهدف هذا البحث إلى دراسة وتحليل دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام، باعتبار أن السلام من أهم القيم الإنسانية التي تشكل أساس بناء المجتمعات المستقرة والمتطورة. في ظل التحديات المتزايدة التي يواجهها العالم المعاصر من صراعات وحروب وعنف وتطرف، أصبحت الحاجة إلى بناء ثقافة سلام شاملة من خلال مؤسسات تربوية فاعلة أمراً ملحاً وضرورياً. يركز البحث على أربع مؤسسات تربوية رئيسية تساهم في غرس وتعزيز قيم السلام، وهي: الأسرة باعتبارها المؤسسة الأولى للتربية، والمدرسة كمؤسسة تعليمية رسمية، والجامعة كمراكز للمعرفة والبحث العلمي، بالإضافة إلى وسائل الإعلام التي تلعب دوراً كبيراً في تشكيل الوعي المجتمعي.

تكمن مشكلة البحث في عدم وجود فهم واضح وشامل حول الأدوار المحددة والآليات العملية التي تعتمد عليها هذه المؤسسات لتعزيز قيم السلام، مع ضعف التنسيق والتكامل فيما بينها. يسعى البحث للإجابة على السؤال الرئيسي: ما هو دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام؟ كما يطرح عدة تساؤلات فرعية حول دور كل مؤسسة على حدة، والعقبات التي تواجهها، وسبل تفعيل التكامل فيما بينها.

اعتمد البحث على المنهج الوصفي التحليلي، من خلال مراجعة وتحليل الأدبيات النظرية والدراسات السابقة والتجارب الدولية في مجال تربية السلام. تناول البحث في فصوله المختلفة الإطار المفاهيمي للسلام وقيمه، ثم بحث بالتفصيل دور الأسرة في التربية على قيم

دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام

السلام منذ المراحل المبكرة من الطفولة، ودور المدرسة من خلال البرامج والأنشطة وبيئة التعلم، ودور الجامعات في إعداد الكوادر وإجراء البحوث وتقديم برامج التوعية، وأخيراً دور وسائل الإعلام التقليدية والحديثة في نشر ثقافة السلام أو العنف.

رولى دام و دهزگههين پهروهدهي د بهيزكرنا بههايئن ناشتي^١

م.اوميد محمدطاهر مقداد

پشكا خواندين ناشتي و مافي مروفي

كوليژا زانستين مروفايه تي- زانكوي دھوك

omed.muqdad@uod.ac

پ.د.محمد سعيد حسين احمد

پشكا كومه لناسي

Muhammad.saeed@uod.ac

كوليژا زانستين مروفايه تي- زانكوي دھوك

بوخته

ئارمانجا في فهكولينى خواندن و شيكرنا رولى دام و دهزگههين پهروهدهي به د ب هيزكرنا بههايئن ناشتييدا، ژبهركو ناشتي ئيك ژ گرنگترين بههايئن مروفايه تي به كو بنياتي ئافاكرنا جفاكين ئارام و گهشه كرى پيك دئينيت. ل ژير سايا وان ئاستهنگين زيدهبووى يين كو جيهانا هه فچه رخ روو بروو دبیت ژ ململانی و شهر و توندوتیژی و توندپهوی، پیدفی ب ئافاكرنا كهلتوره كي ناشتي ي گشتگير ب ريكا دام و دهزگههين پهروهدهي يين كارا بوويه كاره كي فهر و لهزگين. فهكولين جهخت لسه ر چار سازين پهروهدهي يين سهره كي دكهت كو پشكداري د چاندن و ب هيزكرنا بههايئن ناشتييدا دكهن، ئه و ژي: خيزان وهكو بنياتي ئيك ي پهروهدي، و قوتابخانه وهك سازيا فيركري يا فهرمي، و زانكو وهكو نافه ندين زانين و فهكولينين زانستي، سهرباري راگه هاندني كو كارتيتكرنه كا مهزن د دروستكرنا هشيريا جفاكيدا دكهت.

ئاريشهيا فهكولينى د نهبوونا تيگههشتنه كا روون و گشتگير دايه ل دور رولين دياركري و ميكانيزمين پراكتيكي يين كو ئه ف سازيه پشت بهستني ل سهر دكهن بو ب هيزكرنا بههايئن ناشتي، دگهل لاوازيا هه ماههنگي و ته مامكاري د نافه ر وانا. فهكولين بزافي دكهت بهرسفي ل سهر پرسيارا سهره كي بدت: ئه ري رولى سازين پهروهدهي جيهه د ب هيزكرنا بههايئن ناشتييدا؟ ههروهسا چه ندين پرسيارين لاوه كي ل دور رولى ههر سازيه كي ب جودا، و ئاستهنگين دكه فنه پيشيا وان، و ريكين كاراكرنا ته مامكاري د نافه ر وانا دئيتخه روو.

فهكولينى پشت بهستن ل سهر ريبازا وهسفي-شيكاري كرية، ب ريكا پيداچوون و شيكرنا ئه دهبياتا تيوري و فهكولينين بهري و ئه زمونين نيقدوله تي د بواري پهروهدهيا ناشتييدا. فهكولينى د تهوهرين خو يين جودادا بهحسن ل چوارچوو في تيگهه ي ناشتي و بههايئن وي كرية، پاشي ب هوپري بهحسن ل رولى خيزاني د پهروهدهكرنا ل سهر بههايئن ناشتي ژ قوناغين دهستيكي يين زاروكيني، و رولى قوتابخاني ب ريكا پروگرام و چالاکي و ژينگهها فيركري، و رولى زانكويان د پيگه هاندنا كاديان و ئه نجامدانا فهكولينان و پيشكيشكرنا

^١ فهكولينه كا وهگرتيه ژ ناما دوكتورايي يا فهكولهري ئيك

به‌رنامین هشیارکرنی، و د دویماهییدا رۆلی راگه‌هاندنا که‌فن و نوی د به‌لافکرنا که‌لتوری ناشتی
یان توندوتیژی کویه.

به‌یفین کلیلی: دام و ده‌رگه‌هین په‌روه‌ده‌یی، به‌هایین ناشتی، خیزان، قوتابخانه، زانکۆ،
راگه‌هاندن.

۱- پیشه‌کی

ناشتی ئیکه ژ گرنه‌ترین به‌هایین مرو‌فایه‌تی کو جفاکین هه‌فچه‌رخ بزاف دکه‌ن
چه‌سپین و ب هیز بیخ، ژبه‌رکو ئه‌و بنیاته یی کو پیشقه‌چوونا به‌رده‌وام، ته‌ناهی جفاکی و
گه‌شه‌کرنا شارستانی ل سهر ده‌یته ئافاکرن. ل ژیر سایا وان ئاسته‌نگین زیده‌بووی یین کو ئه‌فرۆ
جیهان رووبروو دبیت، ژ ململانی، شهر، توندوتیژی و توندرووی، پیدی ب ئافاکرنا که‌لتوره‌کی
ناشتی یی گشتگیر بوویه کاریکی فهر، کو ژ تاکی ده‌ستپدکه‌ت و دگه‌هیته هه‌موو جفاکی. ئه‌ف
ئارمانجا پیروزی ناهیه‌ته بجه‌ئینان ب ریکا دام و ده‌رگه‌هین په‌روه‌ده‌یی یین کارا نه‌بیت، ئه‌وین
رۆله‌کی سهره‌کی د چاندنا به‌هایین ناشتی و چه‌سپاندنا وان د ده‌رووی تاکندا ژ قوناغین
ده‌ستپدکی یین په‌روه‌ده‌کرنا دگیرن. ئه‌ف سازین په‌روه‌ده‌یی جودانه کو خیزانی وه‌کو بنیاتی
ئیکه یی په‌روه‌ده‌یی ب خو‌فه‌ دگرن، و قوتابخانه وه‌کو سازیا فی‌رکرنی یا فهرمی، و زانکۆ وه‌کو
ناقه‌ندین زانین و فه‌کۆلینین زانستی، سه‌رباری راگه‌هاندنی کو نوکه بوویه خودان کارتی‌کرنا که
مه‌زن د دروستکرنا هشیاری و به‌هایین جفاکید. ژ فی روانگهی، ئه‌ف فه‌کۆلینه بزاف دکه‌ت بو
خواندن و شیکرنا وان رۆلین کو ئه‌ف سازین په‌روه‌ده‌یی یین جودا دگیرن د ب هیزکرنا به‌هایین
ناشتییدا، و ئه‌و میکانیزمین پشتبه‌ستن ل سهر ده‌یته کرن بو بجه‌ئینانا فی ئارمانجی.

۱-۱ گرنه‌کیا فه‌کۆلینی

گرنه‌کیا فی فه‌کۆلینی ژ چه‌ندین لایه‌نین تیوری و پراکتیکی فه‌ ده‌ستپدکه‌ت، دشیاندايه
به‌یته گووتن کو فه‌کۆلین پشکدار ده‌بیت د زه‌نگینکرنا ژیده‌رین ئه‌ده‌بیاتا کوردیدا سه‌باره‌ت ب
که‌لتووری ناشتی و په‌روه‌ده‌یا ل سهر ناشتی، هه‌روه‌سا ئه‌ف فه‌کۆلینه دیتنه‌کا گشتگیر و
ته‌مامکه‌ر پیشکیش دکه‌ت ل دور رۆلی سازین په‌روه‌ده‌یی یین جودا د ب هیزکرنا به‌هایین
ناشتییدا، کو ئه‌ف چه‌نده‌ ژ ی هاریکاره بو تیگه‌هشتی ل سهر ته‌مامکاریا کاری د ناقه‌هرا فان
سازياندا. دیسان ئه‌ف فه‌کۆلینه چوارچووه‌کی ژیده‌ری دابین دکه‌ت کو پلاندانه‌رین
په‌روه‌ده‌یی و بریارده‌ر دشین مفا ژ وهرگرن بو پیشتی‌خستنا سیاسه‌ت و به‌رنامه‌یین په‌روه‌ده‌یی
یین ئارمانج ژ به‌لافکرنا که‌لتووری ناشتی.
لدوماهیکی ژی فه‌کۆلین هاریکاره بو ده‌ستنیشانکرنا خالین هیز و لاوازی د ئه‌دای سازین
په‌روه‌ده‌یییدا سه‌باره‌ت ب چه‌سپاندنا به‌هایین ناشتی، و ب فی چه‌ندی ری خوش دکه‌ت بو
دانانا ستراتیژی‌ه‌تین کاراتر.

۲-۱ ئاریشه‌یا فه‌کۆلینی

سه‌ره‌رای دانپیدانا به‌رفره‌ه ب گرنه‌کیا دام و ده‌رگه‌هین په‌روه‌ده‌یی د دروستکرنا به‌ها و
ئاراسته‌یاندا، به‌لی مژ و نه‌دیاریه‌ک هه‌یه ل دور رۆلین دیارکری و میکانیزمین پراکتیکی یین کو
ئه‌ف سازیه‌ دشین پشت به‌ستنی ل سهر بکه‌ن بو ب هیزکرنا به‌هایین ناشتی. هه‌روه‌سا
که‌لینه‌ک هه‌یه د ناقه‌هرا گوتارا تیوری ل دور په‌روه‌ده‌یا ناشتی و پراکتیزه‌کرنا کیری. گه‌له‌ک
جاران سازین په‌روه‌ده‌یی ب شیویه‌کی ژیکجودا کار دکه‌ن یی هه‌ماهه‌نگی یان ته‌مامکاری، کو
ئه‌فه کارتی‌کرنا وان یا گشتی لاواز دکه‌ت د ئافاکرنا که‌لتووری ناشتییدا. زیده‌باری فی چه‌ندی،
چیدبیت هنده‌ک ره‌فارتین په‌روه‌ده‌یی یین نه‌هشیارانه، چ د ناف خیزانی یان قوتابخانی یان ب

دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام

رێکا راگههاندنیدا، پشکدار بن د ب هێزکنا به‌هاین توندوتیژی و ده‌مارگیری ل شوینا به‌هاین ناشتی و لیبوری. ژ بهر ڤی چه‌ندی، ئاریشه‌یا سه‌ره‌کی یا فه‌کۆلینی د وی پیدایی دایه بو تیکه‌هشتنه‌کا گشتگیر و مهنه‌جی کا چاوا سازین پهره‌رده‌ی یین جودا رۆل خۆ دگیرن د ب هێزکنا به‌هاین ناشتییدا، و ئه‌و ئاسته‌نگین دکه‌فنه پیدیا وان د ڤی بزافیدا.

٣-١ پرسیارین فه‌کۆلینی

ئه‌ف فه‌کۆلینه بزاف دکت به‌رسف ل سه‌ر ڤی پرسیارا سه‌ره‌کی بدهت: ئه‌ری رۆل سازین پهره‌رده‌ی د ب هێزکنا به‌هاین ناشتییدا چیه ؟ ژ ڤی پرسیارا سه‌ره‌کی، کومه‌کا پرسیارین لاوه‌کی ده‌ردکه‌فن، کو ئه‌فه‌نه:

١. ئه‌ری خیزان چ رۆل دگیریت د چاندنا به‌هاین ناشتییدا ل ده‌ف زاروکان ژ قوناغین ده‌ستپیک یین زاروکینی؟

٢. قوتابخانه و زانکو بریکا پروگرام و چالاکي و ژینگه‌هین خۆ یین فیکرنی فه، چه‌وا پشکدار دبن د ب هێزکنا که‌لتووری ناشتییدا ل ده‌ف قوتابیان؟

٣. ئه‌و رۆل چیه یی راگه‌هاندن ب هه‌موو جوړین خۆ یین که‌فن و نوی دگیریت د دروستکنا هشیاریا جفاکیدا ب به‌هاین ناشتی؟

٤. ئه‌و ئاسته‌نگ چ نه یین کو دکه‌فنه پیدیا سازین پهره‌رده‌ی د بجهئینانا رۆل وان دا بو ب هێزکنا به‌هاین ناشتی؟

٤-١ ریبازا فه‌کۆلینی

بو بجهئینانا ئارمانجین ڤی فه‌کۆلینی و به‌رسفدان ل سه‌ر پرسیارین وی، فه‌کۆله‌ری پشتبه‌ستن ل سه‌ر ریبازا وه‌سفی-شیکاری کریه، کو ب ئیک ژ گونجاوترین ریبازین فه‌کۆلینی ده‌یته دیتن بو خواندنا دیارده‌یین پهره‌رده‌ی و جفاکی. ئه‌ف ریبازه رادبیت ب وه‌سفکنا وی دیارده‌یا دبه‌ر فه‌کۆلینیدا ب وه‌سفه‌کی هویر، و شیکرنا ره‌هه‌ندین وی یین جودا، و ده‌رخستنا ئه‌نجام و راسپاردان.

٥-١ چارچووڤی فه‌کۆلینی

ئه‌ف فه‌کۆلینه ژ چه‌ند ته‌وه‌ره‌کین سه‌ره‌کی پیک ده‌یت، ته‌وه‌ری ئیک جه‌خت لسه‌ر رۆل خیزانی د ب هێزکنا به‌هاین ناشتییدا دکت، هه‌روه‌سا به‌حسن ل شیواژین پهره‌رده‌یا خیزانی و کارتیکن وی د دروستکنا که‌سایه‌تیا زاروکی و به‌هاین ویدا دکت. ته‌وه‌ری دووی هاتیه ته‌رخانکرن بو خواندنا رۆل قوتابخانی د به‌لافکنا که‌لتووری ناشتییدا ب ریکا پروگرامین خواندنی و چالاکین ده‌رفه‌ی پۆل و سروشتی په‌یوه‌ندیان د ناف ژینگه‌ها قوتابخانییدا. هه‌رحی ته‌وه‌ری سیی یه، به‌حسن ل رۆل زانکویان دکت د پیکه‌هاندنا کادیرین خودان شیان و ئه‌نجامدانا فه‌کۆلینین زانستی و پشکیشکنا به‌رنامه‌یین هشیارکرن یین گریدای ب به‌هاین ناشتی. ته‌وه‌ری چواری ژي گرنگی دده‌ته شیکرنا رۆل راگه‌هاندنا که‌فن و نوی د دروستکنا هشیاریا جفاکیدا ب به‌هاین ناشتی یان توندوتیژی. د دویمه‌یه‌یدا، فه‌کۆلین بوخته‌یا ئه‌نجامان پشکیش دکت، دگه‌ل کومه‌کا راسپاردین پراکتیکی بو کارکنا رۆل سازین پهره‌رده‌ی د ب هێزکنا به‌هاین ناشتییدا.

٢- داموده‌رگه‌هین پهره‌رده‌ی و به‌هێزکنا به‌هاین ناشتی

ناشتی ئیک ژ پایهیین سهرهکی یین سهقامگیری و پدشکهفتنا جفاکانه، ژبههرک گهشهپیدانا ههمه‌لایه‌ن و به‌رزکنا مروقی یی هه‌بوونا که‌شه‌کی ئارام، لیکتیگه‌هشتن و پیکه‌ژیاننا ناشتیانه ناهیته نه‌نجامدان. و دگهل زیده‌بوونا وان ئاسته‌نگین کو جیهانا هه‌فچه‌رخ پروو ب پروو دبیت، چ ژ شهر و ناکوکیان بیت یان ژ دیارده‌یین توندرووی و ده‌مارگیری، پیدفیه‌کا بله‌ز بو چه‌سپاندنا که‌لتوری ناشتی د میشک و ده‌روونی تاکه‌که‌ساندا دیار بوو، ب تایبه‌تی د قوناغین ده‌ستپیک یین پیگه‌هاندنیدا. ژ فیری دام و ده‌زگه‌هین په‌روه‌ده‌یی - ب ئاست و شیواژین خوه یین جودا - جهه‌کی نافه‌ندی د ئافا‌کرنا مروقه‌کی ئاشتیخوازدا یی کو دشیت ب شیوه‌یه‌کی ئه‌رینی دگهل خو، جفاکی خو و جیهانا ده‌ردوری خوه‌کارلیکی بکه‌ت، دگرن.

رولی په‌روه‌ده‌یی بتی ب فه‌گوهاستنا زانین و شاره‌زاییان سنوردار نابیت، به‌لکو درێژ دبیت دا کو به‌هایین بلند یین مروفایه‌تی بجینیت، و د پشیا وانا به‌هایین ناشتی وه‌ک لیپورین، دیالوگ، ریزگرتن ل جوراوجوری، و نه‌توندوتیژی. ئەف چه‌نده ژ دمه‌زراوه‌یا په‌روه‌ده‌یی دکه‌ته پایه‌یه‌کی سهره‌کی د چیکرن و به‌یزکرنا ئاشتی جفاکیدا، ئەو ژ ب ریکا وان پروگرامین دابین دکه‌ت، و وان چالاکیین ریک دئخیخت، و وان ژینگه‌هین فیروونی یین پالده‌ر بو به‌هایین لیکتیگه‌هشتن و ریزگرتنا لیکدوو به‌رده‌ست دکه‌ت.

به‌هایین مروقی وه‌ک دیارکه‌ره‌کی سهره‌کی بو ئاراسته‌یین تاکه‌که‌سان د هه‌ل‌بژارتنا کیریاین وانا ده‌ینه هژمارتن، چونکی ئه‌ون یین کو وان پیقه‌ریان دادنین یین کو دروستی ژ شاشی جودا دکه‌ن، هه‌روه‌سا ئەو پشته‌فانیا سیسته‌مین جفاکی دکه‌ن، ب ریکا رولی خو د دیارکرن و پاراستن و ریکه‌ستنا پیکه‌اته‌یا جفاکیدا، کو ب فی چه‌ندی هه‌فگرتن و ریک وپیک دده‌نی. ل گهل فی چه‌ندی به‌ها پشکداریی د پاراستنا شوناسا جفاکیدا دکه‌ن، ژ به‌ر کو ئەو چارچووفه‌یی ژیده‌ری پیکدئین کو ل دویف وی ئارمانج و مه‌رمین جفاکی ده‌ینه دیارکرن (بیومی، ٢٠٠٢: ٢١٥). سیسته‌می به‌های ب دینامیکه‌تی ده‌ینه نیاسین، چونکی شیانا گوهورین و گورانکاری هه‌یه ل دویف وان بارودوخ و گورانکاری کو جفاک تیدا دبۆیت. ئەف گوهورینه ب ریکا گوهورینا جهی هنده‌ک به‌هایان د ناف سیسته‌میدا، یان گوهورینا گرنگیا وان دیار دبیت، و هنده‌ک جاران کار دگه‌هیته وی چه‌ندی کو هنده‌ک به‌ها ده‌ینه ژنافهرن و به‌هایین نوی جهی وان دگرن. ئەف چه‌نده ب تایبه‌تی د سهرده‌می نوکه‌دا ده‌ینه دیتن، ئەوی کو ب له‌زاتیا گوهورانکاریین به‌رده‌وام ده‌ینه نیاسین، و ئەفه ژ ئه‌نجامی وی چه‌ندی به‌کو جفاک پروو پروو ره‌وتین هزری و که‌لتوری یین جوراوجور دبیت، کو پشکداریی د سهر ژ نوی پیکه‌اتنا به‌هایاندا دکه‌ن، و هنده‌ک جاران دبیته ئەگه‌ری کویرکنا که‌لینا به‌های دناقه‌را نه‌وه‌یاندا (أحمد، ٢٠٠٨: ٢).

به‌ها ب شیوه‌یه‌کی ده‌می یان ب له‌ز ناهیته وه‌رگرتن، به‌لکو پله‌پله د قوناغین جودا یین ژیی مروفیدا ده‌ینه چاندن و په‌یداکرن، کو هه‌ر ژ ده‌می زاروکیینی ده‌ست پیدکه‌ن هه‌تا دوماهیا ژیانای. د فی ریره‌وتیدا، تاکه‌که‌س کارتی‌کرنی ژ گه‌له‌ک فاکته‌ر و ژینگه‌هان وه‌ردگرت، چ یین ئه‌رینی بن یان نه‌رینی، و دام و ده‌زگه‌هین پیگه‌هاندنا جفاکی روله‌کی نافه‌ندی د فی چه‌ندیدا دگیرن، و د سهری وان دا خیزان، قوتا‌بخانه، زانکو، و ده‌زگه‌هین راگه‌هاندنی ده‌ین، ل گهل هنده‌ک ژینگه‌هین دی یین جفاکی یین لاوه‌کی، کو هه‌ولین وان هه‌فته‌مامکه‌رن د گه‌هاندنا په‌یاما خو یا په‌روه‌ده‌ییدا کو ئارمانجا وی چه‌سپاندنا به‌هایان د جفاکیدا (عبد‌الکریم، ٢٠١٦: ٤٠١).

دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام

پهروهرده کاران گرنګیا بهایان و رۆلی وان د هەر چالاکیه کا مروفیدا دیار کریه، ژ بهر کو نه وهک پښه رهک دهینه هژمارتن کو دبیته ئاراسته که ری رفته تارا تاکه که سی و وی شیوازی کو مروف ب ریکا کریارین خویین رفته ری، خو بو که سین دی دیار دکته. به ها ئیک ژ پایه یین هره گرنګ یین پرۆسه یا پهروهرده ی پیکدئین، ژ بهر کو وه رگرتنا به هایین حه زلیکری ژ لای فیروخو زیشه ب شیوهیه کی کو خزمه تا بهرژه وهندیا وی و جفاکی وی بکه ت، ئیک ژ دیارترین ئارمانج و ئه رکی پیکه هاندنا جفاکی دهینه هژمارتن. ب ریکا فی چهندی تاکه که س فیری لیکگونجاندنا بهرژه وهندیین خو دگهل بهرژه وهندیین جفاکی دبیت، و بریارین گونجای د بارودوخین جودا یین ژیانیدا دده ت، و ب گوتن و کریار پیکیری ی دکته. ل سهر ئاستی نمونه یین بلند، به هایین نیشتمانی و مروفایه تی یین هه فپشک ب تیگه هشتنه کا روون ل دهف هه موویان دهینه نیاسین، و شیانین هه فگرته دده نه سیسته می پهروهرده ی، کو ژ دیارکرنا ئارمانجان دهست ی دکته هه تا دگه هیته وان ئه نجامین چافه ریکری ب ریکا پینگافین پلانکری یین ئاشکرا (یونس، ٢٠١٦: ٣٥).

به ها نافه روکا ئارمانجین پهروهردی، ب تیگه هی وی ی بهر فره، پیکدئین؛ ژ بهر هندی فیرکرنا به هایان ب ئیک ژ گرنګترین ئارمانج و ئه رکی پهروهردی دهینه هژمارتن، و سیسته می به های (کومه لا به هایین بهر به لاف د جفاکه کیدا) ئیک ژ گرنګترین بنه هایین کاری پهروهرده ی ی ئارمانجداره. ژ بهر هندی، سیسته می پهروهرده ی د ههر جفاکه کیدا رۆله کی چالاک د ئافکرنا به هایین ئه ری، و گوهورپنا به هایین نه ری د میشک و رفته رین نه وه یی نوی و هه می ئه ندامین جفاکیدا دگیریت. ئه فه زی ب ریکا شیواز و ئامراژین جوراوجور دهینه کرن، کو ئه ف چهنده بوویه ئه گهر پهروهرده و دامه زراوه یین وی یین جودا بهر برسیاره تیا چاندنا به هایان ل دهف ئه ندامین جفاکی هه لبرگن، ب تایبه تی ل بهر رۆناهیا ئاسته نگان، و پرۆسه یین داگیرکریا رهوشه نییری، و جیهانگیریا کو شوهرشا ته کنولۆژی، و ئامراژین گه هاندنا سهرده م، و بکارئینانا وان ب شیوهیه کی مه زن دگهل دانه (الصالح، ٢٠٢٢: ٢٥).

ژ بهر رۆلی نافه ندی ی کو به ها د پیکهاتنا که سایه تی و ئاراسته کرنا رفته تارا تاک و کومیدا دگیرن، ژ پهروهردی، ب ریکا قوتابخانی، دهینه خواستن کو ئه رکی خو ی سهره کی ی کو ئاماده کرنا نه وه یی نوی به بو پاراستنا به ها و پرهنسیپین سهره کی یین بهر به لاف د جفاکیدا، ئه نجام ده ت. ئه گهر فیرکرن نه گه هشته فی ئارمانجی، به های زانین و کارامه یین وه رگرتی نامینیت، ژ بهر کو نه وه که سی فیرکری ی کو زانین و شیانین خو ئاراسته ی ئارمانجین به های یین کو بو خو هه لدبژیریت نه که ت، دبیت مه ترسی ل سهر خو و جفاکی خو دروست بکه ت. پیدفیه بهینه گوتن کو پرۆسه یا ئافکرنا به هایان نه بهر برسیاره تیا لایه نه کی جفاکی ی دیارکریه، به لکو ئه رکه کی هه فپشکه بو ههر که سی کو ب پرۆسه یا پهروهردی فه گریدا، چ د چارچووه یی خیزانیدا بیت یان قوتابخانی، و ب مفاوه رگرتی ژ ئامراژین جوراوجور یین بهرده ست بو تاکه که سی د ههر بواره کیدا (الجمل، ١٩٩٦: ١١).

گرنګیا به هایان د رۆلی وان ی جهوه رهیدا د ژیا نا تاک، کوم، و جفاکاندا دیار دبیت، هه تا کو بووینه نافه ندا پرۆسه یا پهروهرده ی بخو؛ پهروهرده د جهوه ره یی خودا پرۆسه یه کا به هاییه، ژ بهر کو به ها فه لسه فه، ئارمانج، و پرۆسه یین فیرکرتی دیار دکهن، و ئاراسته ی دام و ده رگه ه و پرۆگرامین پهروهردی دکهن. نه وه د ههر پینگاف، قوناغ، و پرۆسه یه کا پهروهرده ییدا ئاماده نه، و نه بوونا وان پهروهردی دئخیته بهر ئالۆزی. ئیک ژ ئه رکی هه ره دیار یین قوتابخانی کارکرنه لسه رگه شه پیدانا قوتای و بلندکرنا شاره زاییین وی و پيشنيخستنا شیانین وی، ب

شيويه كئى كو بگه هيتە كاملبوون، پئىگه هشتن، و رهوشتيپاكئى ب شيويه كئى بهردهوام. ههروهسا گه شه پيدانا رهوشتي گرنگئى ددهته رهفتارا فيرخواز و وان چالاكئين نه نجام ددهته، كو دگهل پيشكهفتنا وى د قوناغيئن بلندتر يئن فيركرنيذا ئالوزتر دبن (عقل، ٢٠٠٦: ٣٨).

هه ر ژ سهردهميئن گهفتندا، پهروهردئى رولئى هه ره ديار د ئاماده كرن و گونجاندا تاكه كه سيدا گيرايه دا كو د ناف جفاك و ژينگه ها خودا بژيت، و ببينه وهلاتيه كئى باش دناف خه لكئى خودا. شيواز و ريبازين پهروهردئى ل دويف جفاكان جودا بووينه، ل گورهى فهلسهفه، پرهنسيپ، و ديتنا وان بو هه بوونئى و نهينين وئى. ژ بهر هندی پهروهده ئيك ژ كهفتنرين و گرنگترين وان پرسانه كو مروفي ناسكرى هه ر ژ وئى گاڤا كو پيئين وى كهفتينه سهر روويئى ئهردى، وهك جيبه جيكرنا فهريانا خودئى ب هاتنا وى بو في هه ساره. د دريژاهييا سهردهماندا، مروفي پهروهده ب شيوازين جوراوجور نه نجام دايه دا كو بگه هيتە ئارمانجين خو يئن تاكه كهسى و كومهلایه تي، هه تا كو خودئى ئهردى و هه ر تشئى لسهر بگريته فه (الحياري، ٢٠٠٠: ٣٨٥).

بهرمه ند و پهروهده كاران ل هه مى جيهاني، ب جوداهييا ئايين، كهلتوور، و داب و نهريتئن خو، گرنگيه كا زور پئى دايه، ئه وژى ژ بهر هايداربوون ژ رولئى وئى پئى يه كلاكهرد پيكهاتنا رهفتارا مروفيذا د ده مى هه ولدانا وى بو تيگه هشتنا رامانا هه بوونا خو. به ها ئه و بنه مايه پئى كو جفاك لسهر دهينه ئافاكرن، و گرنگييا وان زيدهتر دبیت د سايه يا پيشكهفتنا زانستی و ته كنيكيدا يا كو بوويه ئه گه ر كارتیكرنى ل هه مى لايه نين ژيانا مروفي بكهت (سلوم وجمال، ٢٠٠٩: ١٢٤).

جيدبيت گرنگيدانا زيده ب به هايان د هه ر مرؤفایه تي و پهروهده يي يا هه فچه رخدا ب ريكا هه ولدانا جفاكان بهيته شروفه كرن بو دياركرنا وان به هايين گونجاي بو تاك و كومان د سايه يا فه كريبوونا دوولايه نه دنافه را كهلتووراند، و وان پيشكهفتنئن ژ ئامرازين گه هاندنئى و ته كنولوزيا زانستی پهيدا بووين، كو پشكداری د كورتكرنا دهم و جه و هه ولا مروفيذا كرية، و جيهان وهك "گونه كئى ئيگرتئى" لئى كرية. ئه ف گرنگيدانه پيشبينيكرا پاشه روژا مرؤفایه تي و دياركرنا وان به هايين كو حوكمئى لئى دكه ن و رهنگفه دانا گوهورين و پيشكهفتنئن پاشه روژئى دكه ن، بخوفه دگريت. وهك نموونه، راپورتا سكانس (The Scans Report Revised, 1997) ئاماره ب كومهلەكا به هايين جه وهه رى كر كو پيدفیه تاكه كهسى د سهردهمئى مه دا هه بن، ژ وان: بهر پرسياره تي، ريژگرتن ل خو، فه كريبوون ل هه مبه ر پئى دى، راستگوئي، دهستپاكئى، و شاره زايي. (Whetzel, 1992: 2)

دام و ده رگه هيئن پهروهده يي يئن جودا هه فكارپئى د فيركرنا به هاياندا دكه ن، ژ خيزاني دهست پئى دكه ن كو ئيكه م دامه زراوه يا پهروهده يي يه كو نه وه يئى نوى به ها و رهوشتي خو تيدا وهردگريت، پاشى دچيته قوتابخاني كو قوتابي به هايان ب شيوازين تيورى پتر ژ پراكتيكي وهردگريت. هندهك شاره زاي ديژن كو ئه ركئى قوتابخاني هه ماهه نكيكرنا وان هه ولين پهروهده يي يئن جودايه كو خيزان نه نجام ددهته دگهل وئى چهندا جفاك پيشكيش دكهت. هنده كيئن دى ديژن كو قوتابخانه دكه فيته جهئى نافژيكا ر دنافه را خيزانا خو پاراستى ب سروشتئى خو و راگه هاندنا فه كرى ب سروشتئى خودا، و ب هه مى شيان كار دكهت دا كو ناكوكيئى د به هاياندا دنافه را فان هه ردوو دامه زراوه ياندا چاره سهر بكهت (حطيط، ٢٠٠١: ١٥٦). ژ بهر كو پرؤسه يا پيكهاتنا به هايان ل دهف تاكه كه سان ب كومهلەكا فاكته رين نافخويي و دهه ركي كارتیكریه. فاكته رين نافخويي ئه فه نه: ئاماده يي و شيانا تاكه كهسى بو قه بوولكرنا به هايان،

زيرهكيا وى و لهزاتيا وى د حوكمدا ل سهر بيرۆكهياندا، ههز و خواستا وى بۆ وهرگرتنا بههيان، پيدى و پالنهريين وى، پيگهاتها وى يا بايولۆژى، قوناغا ژي وى، و رهگهزى وى. و فاکتهريين دهرهكى ژه نهفهنه: پيگهاندنا خيزاني و کارتيکرا خيزاني د چاندنا بههياندا، رۆلى پهروهردهي ي قوتابخاني و ماموستاي وهک پيشهنگه کى باش، ژينگهها جفاکى ب پيگهاتهيين وى يين سروشتى، جفاکى، کهلتوورى، و سياسى، پيشهنگي باش، شارهزايي پياني يين کومفهبووي، ئامرازيين راگهاندنا سهردهم، و ئاستى خواندن کو هايداريا تاکهکهسى ب سيستهى بههياين وهرگرتى بهيژ دئخيت. لسهر في چهندي ئهم ههول ددهين کو گرنگي بدهينه رۆلى هندهک دامهزراوهيان د وهرگرتن و بهيژکرنا بههياندا ل دهف تاکهکهسان، ب في شيوهي ل خواري:

١-٢ رولى خيزان و قوتابخانهيان د بهيژکرنا بههياين ئاشتيدا

خيزان و قوتابخانه دوو فيرگههين دهستپيکينه د ژيانا ههر کهسهکيدا، و کارتيکرا نهکا مهزن لسهر بههياين جودا جودا د ژيانا ههر کهسهکيدا ديار دکهن، لهوما دي ههول دهين د دوو تهوهريين جودادا بهحس رولى خيزان و قوتابخاني د بهيژکرنا بههياين ئاشتيدا کهين:

١-١-٢ رولى خيزاني:

بههياين گرنگيهکا مهزن ژ لاي وان زانا و بيرمهندان فه وهرگرتيه يين کو ههول داي تيگهه و سروشتى پيکنيانا وان ديار بکهن. بهها د دهمه کى ديارکريدا ناهينه چاندين يان فيرکرن، و نه بتي ئه وانه يين کو دهينه گوتن يان فيرکرن، بهلکو ئه و پرۆسه يين پهروهردهي يين بهردهوامن کو دهمه کى دريژ دقيت دا کو د دهرووني نهوي نويدا بجهسپن، ئهوين کو د قوناغيين جودا يين ژيانيدا دهينه فيرکرن، گهشهپيدان، و بهيژکرنا. خيزان ئيک ژ ديارترين وان دامهزراوهيانه کو رۆله کى نافهندي د چاندين، گهشهپيدان، و پشتفانيکرنا بههياين د کهسايهتيا تاکهکهسيدا دگيريت (عيسى، ٢٠١٠: ١١٢). خيزان ئيکه مين کو مه لا مروفايهت يه کو زارۆک دگهل کارليکي دکهن، و ساليين خوه يين دهستپيکي يين پيگهاتهي دگهل دبوررينيت، و ئهف قوناغه ژ لاي زانايين دهرووناسي و پهروهردى فه وهک قوناغهکا نافهندي د پيکنيانا کهسايهتيا زارۆکيدا ب شيويه کى بهردهوام دهيته هژمارتن. ههروهسا خيزان رۆله کى جهوههري د گهشهپيدان و چاندا بههياين رهوشتيلا ل دهف زارۆکي دگيريت، کو ئهف چهنده ب شيويه کى روون لسهر رهفتار و گهشهيا وى د قوناغيين پاشتر يين ژيانا ويدا ديار دبيت (رزق، ٢٠٠٢: ١١٥).

و نه تشته کى سهيره کو شارهزايين پهروهردى بهري ئاخفتي لسهر دامو دهزگههي دى يين پهروهردى، ب ئاخفتنا لسهر خيزاني دهست پي بکهن، ژ بهر کو ئه و ئيکه مين دامهزراوهيا پهروهردهي يه کو زارۆکي د ههمي قوناغا زارۆکينا زويدا د ههميژا خو دگريت، پاشي قوتابخانه پشکداري دگهل وى د بهرپرسيارهتيا پهروهرديدا دکهن. ژ بهر هندی شارهزايين زانستى دهرووناسيا زارۆکي دبين کو پتيا بههياين زارۆکي د قوناغا زارۆکينا زويدا د ئيکه مين دامهزراوهيا پهروهردهي يا کو قوتاي تيدا دژيت، کو ئه و ژي خيزانه، پيک دهين. خيزان وى ب پيکنيان و ئاساييکرنا جفاکي فه ل سهر خو دگريت، ژ بهر کو ئه و د پلهيا ئيکي دا ژينگههکا پهروهردهي يه کو تيدا زمان، بهها، و پيغهريين رهفتاري دهينه وهرگرتن (سلطان، ١٩٩٣: ١١٢). پهروهردهکرنا زارۆکان ب پهروهرديهکا دروست د ژينگههکيدا کو ههفاليين و چهژيکرنا تيدا بهربهلاف بيت، ئيک ژ گرنگترين ئهريکين سهره کى يين خيزاني يه، کو زارۆک ژ ويژ وان بهها و پرهنسيپين کو خيزان باوهري پي دئينيت وهردگرن. ئهف بههياه شيوازيين ژياني

و رېبازين هزرکړنې يېن کو دهينه بکارئينان بخوفه دگرن، ژ بهر کو ههر خيزانه ک کومه کارهفتار و ناراسته يېن قه بولکړی هه نه کو لسهر بابته يېن وهک نايين، ره گه زى جفاکى (جهندهر)، بهرهمئينان، پيکئينانا خيزانې، و بوارين کارليکا جفاکى دزقرن (الفلاحى، ١٩٩٢: ٢٩).
 ئه رکى خيزانې د دانا به هاياندا بو زاروکى لسهر دو جورانه، ئه و ژى ئه فنه: (مکروم، ١٤١٤ هـ: ٢٢٨).

١. به هايين گريدايى ب ئه رکين زاروکى د خيزانيدا وهک: ريزگرتن ل دهيبابان، و برايينى دناقهرا زاروکاندا...

٢. به هايين گريدايى ب ئه رکين جفاکى يېن کو زاروکى ب دهوروبه رين وى فنه د جفاکى وى يې ده رکيدا گريددهن، وهک نياسين، هه فکاري، و خو به خشى...

ئا فاکرنا ناشتيې ب ريکا دابينکړنا زينگه هه کار خيزانې يا سه قامگير دهست يې دکهت کو زاروک تيدا ههست ب گهرمى، چافديرى، و نارامىې بکهت، ژ بهر کو هه سترکن ب ناراميا دهروونى ب ئيک ژ پايه يېن سه ره کى يېن پيگه هاندنا زاروکى ب پيگه هاندنه کار دروست دهيتته هژمارتن. لسهر ملين خيزانې، ل گهل قوتابخانې، بهرپرسيا رهتيا بهرورده کړنا زاروکى ب بهرورده يه کار لسهر بنه مايې به هايين ناشتيې، وهک: ليبورين، ديالوگ، و ريزگرتن ل يې دى، دکه فیت. (أحمد وآخرون، ٢٠٢٠: ٩٧) ئه ف چهنده پشتراست کريه، و ديار کريه کو چاندنا نيشانين ناشتيې دکه سايه تيا زاروکيدا بهرپرسيا رهتيا هه فپشکه، ژ خيزانې دهست يې دکهت و دريژ دبیت دا کو هه مى دام و ده زگه هيېن پيگه هاندنا جفاکى بخوفه بگريت.

ئاخفتن لسهر خيزانې و رولې وى وهک دامه زراويه کار جفاکى و بهرورده يې، پامانا وى ئاخفتنه لسهر بهرورده کړنا لسهر ريزگرتن، ليبورين، و به هايين دى يېن ناشتيې، و ده هه مان دهمدا گرنگيا رولې دهيبابان وهک پيشه ننگين باش. ديتنا زاروکان بو رهفتارا دهيبابين خو روله کى مه زن د گه شه پيدانا که سايه تيېن واندا هه يه، ل دويف وى چهنده د تيوريا باندورادا هاتى. باندورا ب ئيک ژ که سايه تيېن هه ره ديار د تيوريا فيربوونا جفاکيدا دهيتته هژمارتن، و ئيک ژ پيشه ننگانه د بوارى گوهورينا رهفتاريدا، ب تاييه تي رهفتارا دوژمنکارانه. وى د تيوريا خودا ب تاييه تي گرنگى دايه تيگه هي "لاسا يکړنې"، کو ئه و ژى دهستنيشانکړنا نمونه يه کار ديارکريه و پاشى لاسا يکړنا رهفتارا وى يه، يې کو ئه ف نمونه ب که سه کى ديارکرى فنه گريدايى بيت. ئه ف تيورياه دبنييت کو فيربوون بتنى ب بهرکړنا رهفتارى فنه سنوردار نينه، بهلکو تيگه له که ژ بهرنيسيېن تيوريا رهفتارى و تيورييېن زانستى دهرووناسيا زانينى، ژ بهر کو تيگه هيېن ژ هه ردوو ريبازين رهفتارى و مروفايه تي وهرگرتينه و بکار دئنييت دا کو ئه رکين دهروونى لسهر بنه مايې کارليکا ليکدوو دناقهرا فاکته رين که سايه تي و زينگه هيدا شروفه بکهت (بو ساحة، ٢٠١٨: ٧٨).

ل دويف تيوريا رهفتارا دوژمنکارانه (Frustration Aggression) وهک بهرشفه کار بو ييزاريې، هه سترکن ب ترسي ئيک ژ هه ستين سه ره کى يېن مروفى يه. ده مى تاکه که س روو ب روو بارودوخه کى دبیت کو هه ستين ترسي ل دهف وى پهيدا دکهت، ههست ب ييزارى و تهنگافيې دکهت، و وى ده مى ههول ددهت کو فى ههستى نه رينى ب ههسته کى نارامىې ب گوهوريت. هه لبارتنا تاکه که سى بو رهفتارا گونجاى د بارودوخين هوسادا پشتى ب وان شاره زايين بهرورده يې و جفاکى يېن وى وهرگرتينه دبهستيت، ژ بهر کو پرؤسه يا فيربوونا جفاکى کومه کارهفتاران بو وى دابين دکهت کو دشين بهينه بکارئينان دا کو سه ره دهريې دگهل هه ستين ترس و ييزاريېدا بکهت. رهفتارا دوژمنکارانه ئيک ژ وان رهفتارانه کو تاکه که س وهک بهرشفه کار بهرهفانيې فير دبیت. و ژ وان که سين کو پشکداريه کار ديار د دامه زراندا فى تيوريييدا کرينه، زانا

دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام

"دولارد (Dollard) و "ميلر (Miller) "ن. ل گهل جوداهیا فیه کۆلهران د بوارێ فیربونا جفاکیدا، وان تیۆرییێ نوێ پێشکیش کرینه کو پشکداری د پێشئێخستنا فی بواریدا کریه، و شیا نا پهره دهیا جفاکی دیار کریه کو رهفتارێن ئاشتیانه بو تاکه کهسان دابین بکهت، وهک جیگرهک بو رهفتارا دوژمنکارانه یا کو دبیت وهک کارفه دانهک لسه رتهنگای و بیزاریی دیار ببیت. دوژمنکاری ژ فی دیتی، بتی رهفتارهکا وهگرته یه کو ب ریکا تاقیکرینی جفاکی دهیته فیرکرن، و دشیت بهیته گوهرپین ب شیوازیی دی یێن رهفتاری کو ئارمانجا وان چارهسه رکنا ههستین ترس و ناکوکی و بهیژکرنا ئارامیی یه. ئهلیتر باندورا (Bandura) ئیک ژ دیارترین تیۆریزانی فی ئاراستهیی دهیته هژمارتن، ژ بهر کو وی ب شیوهیه کی سهرهکی پشکداری دانا بنه مایین تیۆری یێن فیربونا جفاکی و رهفتارێن وی یێن گریدایدا کریه (الصمادی، ٢٠١٠: ١٤).

٢-١-٢ رولی قوتابخانی:

قوتابخانه ب ئیک ژ گرنترین ئامرازین پێگه هاندنا جفاکی دهیته هژمارتن، ژ بهر کو قوتابی پتریا دهیی خو تیدا دبۆرینیت، و کار دکهت دا کو ژینگه ههکا ههلبژارتی دابین بکهت کو کومهکا شارهزاییان بخوفه دگرت کو ئارمانجا وان پێگه هاندنا قوتابیانه لسه شیوازیی رهفتار، بهها، و دیتنێن کو گرنگیهکا مهزن بو ژیا نا جفاکی ههی. دگهل پێشکهفتنا شارستانییهتی، ئه رکیی قوتابخانی به رفهره بوون و بهرپرسیارهتی و جهی وی مهزتر بوون؛ ههر چه ند شیا نا مروفی لسه ر دیتن و فیربوونی زنده تر دبوو، ژیا نا وی ئالۆزتر و پێشکهفتیتر دبوو، و پیدفیا وی ب دامه زراوه یێن پهره ردی زنده تر دبوو. و قوتابخانه وهک په یمانگه ههکا بو پهره ده و فیرکرنی، دکه فیه بن یاسا و رینمایین تایبته کو ریفه چوونا کاری تیدا ریک دئێخن. جفاکی ئه ف دامه زراوه یه ئافرانده دا کو نه وه یێن نوێ پێ بگه هینیت و وان ئاماده بکهت دا کو بینه هیزهکا کاریگه ر د پێشئێخستن و گه شه پیدانا جفاکیدا، و وان ب گوهرپیت بو وزه یێن کو ژیا نا، ئافاکرن، و پێشکهفتی د پیکهاته یێن وی یێن جودادا به لاف دکهن (علی، ٢٠٠٧: ١٤٣-١٤٥).

ئه فرۆ کهس لسه ر وی گرنگیا زۆر یا کو دامه زراوه یێن فیرکرنی د ژیا نا تاک و جفاکیدا هه ی، فی دژ نینه. نه بتی ژ بهر کو فیرکرن مافه کی سهره کی فی مروفی یه، به لکو ژ بهر وی رۆلی کاریگه ر فی کو ئه ف دامه زراوه یه د گه شه و پێشکهفتنا جفاکاندا دگرتیت. ئه ف رۆله ب ریکا شیا نا دامه زراوه یێن فیرکرنی لسه ر چاندن و گه شه پیدانا به هایین جفاکی دیار دبیت، کو ئه ف چه نده پشکداری د پیکئینانا ئاراسته و هه لویستین تاکه که ساندنا دکهت و سیسته مه کی به هایي ئافا دکهت کو پشکداری د دامه زراندنا جفاکه کی ساخله م و پێشکهفتیدا دکهت. فه یله سو فی پهره ده یی "جو ن دیوی" ئیک ژ وان بیرمه ندین ده ستپیکي بوو یێن کو ئامازه ب گرنگیا رۆلی دامه زراوه یێن فیرکرنی د گه هشتنا ب پێگه هاندنه کا جفاکی یا دروستدا کر کو هانده ر بیت بو پیکیری ب پیفه رپن کومه لی و دویرکهفتی ژ نا کوکی و کیشه یێن نافخوی (عمران، ٢٠١٨: ١٧٩). قوناغا زاروکیی ب ئیک ژ گرنترین قوناغین ژیی مروفی دهیته هژمارتن، ژ بهر کو گه له ک نیشانی که سایه تی د وی قوناغیدا پیک ده ی. د فی قوناغیدا زاروک ب شیوه یه کی زنده تر ده ست ب کارلیکی دگهل یێن دی دکهت، چ ب ریکا روو بروو بونا بارودوخین جفاکی یێن جودا بیت، یا نا ب ریکا کارلیکا دگهل هه فالان، و پشکداریکرنی د چالاکیی جودادا د ناف و ده رفه ی قوتابخانیدا. دگهل فی فه بوون و کارلیکی، دبیت زاروک روو برووی هنده ک فشار و فاکته ران ببیت کو دبیت کارتیکرنی لسه ر رهفتار و هه ستین وی بکهن، و دبیت ئه ف چه نده د شیوی رهفتارین نه خواستیدا دیار ببیت، وهک رهفتارا دوژمنکارانه (منصور، ٢٠٢٣: ٥٣٤).

بهها وهك ئامرازهك بۆ هه لسه ننگاندا ئاست و جوړی رهفتاری ل دهف تاك و كوومان دهینه هژمارتن، ژ بهر كو رهفتارا مروڤی ل دویف كوومه كا بههایین كو ههر تاكه كهسهك هه لدگریته، دهینه دیاركرن. ههروهسا ههر جفاكه كي كوومه كا بههایین سه ره كي هه نه كو ئه ندایین وی ب ئیكدو فیه گریددهن، ل گهل وی چهندي كو دبیت ئهف بههایه ژ تاكه كي بۆی دی و ژ كوومه كي بۆیا دی جودا بن. ژ څیری گرنګیا رۆلی پهروهدهی یی قوتابخانان د دیاركرنا بههایین هه فېشك و كاركرنا لسه ره سپاندا وان د ناف جفاكیدا دیار دبیت، ب وی چهندي كو ئه و فاكته ری سهره كي یه د ئاراسته كرنا ئاراسته و رهفتارین كه سایه تیدا (عاشور، ١٩٩٢: ٤٢).

(عبد الدائم، ٢٠٠٠) دبینیت كو گوهورینا جیهانی بتی ب ریکا گوهورینا بههایان بدهستقه دهیت، و ئهف گوهورینه د بههایاندا د پلهیا ئیكیدا ب ریکا پهروهدهی دهیتته کرن، یا كو ئه ركی به لافكرنا فان بههایان د لایه نین جودا یین سیسته می پهروهدهییدا، و ده می قوناغ و شیوازیین ویدا، د ناف و دهرفه ی قوتابخانیدا، دكه فیه سه رملین وی. ههروهسا پیدفیه بهها ببنه پشكه كا نه جوداكري ژ وان ئارمانجین كو پروگرامین خواندن دیار دكه، و وان ریبازیین كو هه لدبژین، و هه می پیکهاته یین دی یین پروسه یا پهروهدهی (عبد الدائم، ٢٠٠٠: ٩٠).

پیدفیه کاری پهروهدهی د دامه زراوهیا فیكرنیدا هه ول بدهت كو بههایان ل دهف فیروخازان لسه رسی ئاستان بچینیت: زانین، ههست، و رهفتار. چونکی ههر بههایهك پهههنده كي زانیی یی گریدای ب نافه رۆكا وی ههیه، و پهههنده كي ههستی یی كو ههست و كارقه دانین تاكه كهسی ل هه مبه ر وی دیار دكهت چ ب ئه ریی بیت یان نه ریی، و پهههنده كي رهفتاری یی كو د وی چهنديا دیار دبیت كو بهها پیقه رهك یان ئاراسته كه رهك بۆ رهفتاری یه (شبل، ١٩٩٩: ٣١٣).

قوتابخانه ئیك ژ دیارترین وان دام و ده رگه هین پهروهدهی یه كو گرنګیه كا مه زن ب چاندا بههایان ددهت، ژ بهر كو پروگرامین خواندن ب وان وانه و چالاکیین خو یین جودافه، هه ول ددهن كو فان بههایان د دهروونی قوتابیاندا بچه سپین. و کارتیكرنا وی زنده تر دبیت ههر چهند شیوازیین بکارئینای کاریگه رتر بن، و ریبازیین وانه گوته لسه ر بنه مایین زانستی یین نوی بن، كو ژ لای ماموستایین دانا و پهروهده کارین زیره كفه بهینه جیه جیكرن، یین كو دشین بههایان ل دهف نهوهی نوی گه شه پ بدهن (الحمیسی، ١٩٩٦: ٤٦). ژ بهر كو فیكرنا بههایان د قوتابخانیدا ئارمانجا وی گه هشتنه ب كوومه كا مه رمان، و ژ هه ره دیارین وان ئه فنه (أبو زيد والزبود، ٢٠٠٧: ٢٦):

١. كرنا بههایان وهك پیقه رهك بۆ ئاراسته كرنا گوته، کریار، و رهفتارا تاكه كهسان د بارودوخیین جودادا.

٢. بهیزكرنا هه فگرتن یان پیکفه كاركرنا جفاکی ب ریکا سیسته می بههایین گشتی یی كو رهوایه تی ددهته بهرزه وهندی و ئارمانجین هه فېشك و بهرپرسیاره تیان دیار دكهت.

٣. پشكداريكرن د ئافاكرنا كه سایه تیا تاكه كهسی و هاریكاریكرنا تاكه كهسی لسه ر گونجاندا دگهل بارودوخیین نوی.

٤. ریکخستن و كوئترۆلكرنا جفاکی و مسۆگه ركرنا بهرده وامیا وی، دگهل پاراستنا پیکهاته یا وی یا جفاکی.

دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام

٥. پاراستنا شوناسا جفاکی، ژ بهر کو ههر جفاکه ک شوناسا خو یا تایبته ههیه کو ههول ددهت بپاریزیت.

٦. هاریکاریکنا تاکه کهسی لسه چاره سه رکنا ناکوکیان و دانا بریارین گونجای د وان بارودوخین رووبروو دبیت.

پروسه یا چاندن و پیکئینا به هایین هه زلیکری ل دهف قوتابیان گرنگیه کا مهزن وهر دگریت، ژ بهر کو ئەم دشین پشکدارپ د باشتکرنا جیهانیدا بکهین ئە گهر ئەم سه رکه فتن د دانا به هایین مروفايه تي يین دروستدا بۆ وان. ئەرکی قوتابخانی بتی ب فه گوهاستنا زانین و راستیان بۆ قوتابیان سنوردار نابیت، به لکو گرنگیه کا تایبته ددهته بهیژکرنا به هایین مروفايه تي و گه شه پیدانا ئاراسته و هه زین ئەرینی ل دهف وان، ژ بهر وی چهندا کو ئەو وهک پالنه رین سه ره کی بۆ رهفتارا مروفی دهینه هژمارتن. و دهی ئەف به هایه د دهروونی فیرخوازیدا دهینه ئافاکرن، مسوگه ریه کا رێژه یی ههیه کو رهفتارا وی به ردهوام هه زلیکری بمینیت. ب ریکا تیگه هشتنا چاوانیا پیکئینا به هایان، چیدبیت رۆلی کو قوتابخانه د پیکئینا واندا ل دهف فیرخووانان دگریت بهیته دیارکرن، ژ بهر کو پیدفیه فیرخووانان تیگه هیت کا ئەو به هایه چییه یا کو مه دفت د ناف ویدا بچینین، دا کو بشیت وی رهفتارا گریدای پ ئەنجام ددهت. به ردهوامیا جفاکی و ئاماده کرنا ئەندامین وی بۆ هه لگرتنا به پرسپاره تیپ خو، ژ قوتابخانی دخوازیت کو رۆلی خو د پهروه رده کرنا قوتابیان و دانا پیزانین، ئاراسته و به هایین پیدفی بۆ ژيانا واندا بگریت (الزبون، ٢٠٠٨: ٣).

ئافاکرنا به هایان ل دهف قوتابیپ قوتابخانان پیدفی ب هه ولین هه فگرتی ژ هه می به ربهرسین پروسه یا فیرکرتی ههیه، کو ئەف چهنده هه می لایه نین کاری پهروه رده یی ب گشتی و ب تایبته بخوفه دگریت. پیکیری ب به هایان و باوه ریکرن پ ناهیتته ئەنجامدان هه تا کو ناکوکیپن ههزی و به هایی دناقه به را تیوری و پراکتیکیدا، و دناقه به را ههز و رهفتارا کرداریدا، نهینه راکرن. ژيانا قوتابخانی ژیده ره کی ی پیکه هاندنا جفاکی یه، ژ بهر کو قوتابی به هایان پله پله ب ریکا شاره زاییپ ریکهستی و به ردهوام وهر دگریت، چ ب شیوهیه کی راسته وخو یان نه راسته وخو بۆ بهیته پشکیشکر، ب شیوهیه کی کو ریکی بدهته وی کو وان د رهفتار و کارین خودا بکاریینیت، یان ریکی خوش بکهت بۆ وهرگرتنا وان ب ریکا شاره زاییپ فیرکرتی، دا کو هاریکاریا وی بکهت لسه رگه هشتنا ب باشتین به رهه مین فیرکرتی یین ل دویف شیانین وی (فریحات، ١٩٩٨: ٩٢).

کومه کا پایه یان هه نه کو پشکدارپ د بهیژکرنا به هایان د ناف قوتابخانیدا دکهن، ژ وان: هایداریا ماموستای ب گرنگییا رۆلی وی ی نافه ندی د چاندنا به هایاندا، و تیگه هشتنا وی کو ئەو پشکه کا ره سه ن ژ ئەرکین وی یین پهروه رده یی پیکدئین، ل گه ل گرنگیدان ب تیکرنا بابه تین به هایی د نافه رۆکا فیرکرتیدا، و دیارکرنا وان د ناف ئارمانجین فیرکرتی یین دیارکریدا. هایدارکرنا قوتابیان ب جهی به هایان و رۆلی وان د جودا کرنا مروفی ژ ئافرانیدین دی، ل گه ل چاقدیریکرنا سیسته می به هایین به ره به لاف دناف واندا، و پولینکرنا وان بۆ به هایین ئەرینی یین کو پیدفیه بهینه پشته فانیکر و بهیژکر، و یین نه رینی یین کو پیدفی ب چاره سه ری و رووبروو بوونی هه ی ب ریکا ئاشکران کارتیکرین وان یین زیانه خش لسه ر تاک و جفاکی. دیارکرنا کومه کا به هایین ئارمانجکری یین کو پیدفیه قوتابی د سالا خواندنیدا بکاریین، ل گه ل دانانا پلانه کا دهی بۆ به لافکرنا فان به هایان لسه ر هه یقین سالا خواندن، و کارکرنا لسه ر گه شه پیدانا وان ب شیوازین پهروه رده یی یین ریبازکری. ههروه سا گریدانا به هایان ب په رهنسیپین

چەسپایی و ب پرسیایین رهفتارا دروست، ب شیوهیه کۆ ههستا شانازی، رهزاهه ندى دهروونی، پێزگرتنا ل خودی، و پێزگرتنا ل یێن دی ل دهف تاکه کهسی بهێز بکهت، و پشکدارپێ د چهسپاندنا هیژا جفاکی و سهقامگیریا وی و پاراستنا وی ژ دیاردیهی ههلوهشیانا رهوشتیدا بکهت. ل سهر هندی ژێ، فه کۆلینا لسهر دیاردیهی ناکۆکیا بهایی و ئه گهرین وی، و هایداریکرن ب مهترسیا بهایی نهی و کارتیکنرا وان یا نهی لسهر رهفتارا فیرخوازان (الجلاد، ۲۰۰۵: ۹۸-۹۹).

فه کۆلینا (محمد، ۲۰۱۱) ئاماژه ب گرنکیا دانا که لتووری ئاشتی بو زارۆکان، و وان بهایی پێقه گریدای، و پۆلی وی د پشته فانیکنرا وان جفاکین ژ ناکۆکیان ده رکهفتین یان پێ کارتیکی کره. فه کۆلینی پشتراست کره کو بهێزکرن بهایی پیکه ژیا ناشتیانه د ناف جفاکاندا ب شیوهیه کۆ کاریگر پشکدارپێ د کیمکرن دیاردیهی دوژمنکاری و توندوتیژیدا دکهت، و پینگاهه ک گرنکه بهر ب ئافاکرنا پاشهروژه کا سه قامگیر. ههروهسا دیار کره کو چاندنا فان بهاییان ل دهف تاکه کهسان، ب تایبهتی ته خا گهنجان، پشکدارپێ د پیکینانا ئاراستهیی ئه زینیدا دکهت کو پشته فانی ل سه قامگیریا جفاکی دکهن، و ل هه مبهر دیاردیهی توندرووی دراوهستن، و ئافاکرنا سیسته مه کۆ بهایی پێ چهسپای کو پشته فانی ل ئاشتی و هه فگرتنا جفاکی دکهت، بهێز دتخیت (محمد، ۲۰۱۱: ۱۰۶).

ئهرکی قوتابخانی بتهی ب پشکیشکرن زانینا تیوری سنوردار نابیت، ژ بهر کو ئه فه بتهی تیرا گوهورینا رهفتاری ناکهت؛ د بواری چهسپاندنا ئاراسته و بهاییاندا، پیدیه زانین دگهل لایه نین ههستی و پراکتیکین کرداری ههفته ماکهر بن، ژ بهر کو خو سنوردارکرن ب لایه ن تیوری چیدبیت بیهته ئه گهری که لینی دنابهرا گوته و کریاریدا. ژ فیری گرنکیا پهروه ده کرن ب پیشه نگی دیار دبیت، کو ئه و بهایی د چارچووهی تیوریدا ههین لسهر رهفتارا ماموستا و کارگیران د قوتابخانیدا دیار دبن، دا کو کارتیکنرا وی بو قوتابیان فه گوهریت. ژ بهر هندی، جفاک بهرپرسیارهتی که مهزن د ئافاکرنا رهوشتی فیرخوازیدا دتخیته سهر ملین قوتابخانی، ب تایبهتی کو ئه و پتریا ده می خوه تیدا دبۆرینیت (مطواع، ۲۰۱۰: ۸۳). گه شیا هه مه لایه ن و ههفته ماکهر یا که سایه تیا قوتابی د لایه نین وی یێن ئه قلی، ههستی، و شاره زاییدا ئارمانجا هه ره بلند یا پرۆسه یا پهروه ده یی به. ئه فه پامانا وی ددهت کو لایه ن ههستی، ب وی چهندا بخوفه دگرت ژ گه شه پیدانا به ها، ئاراسته، ههز، و په نسیان، گونگی وی ژ لایه ن ئه قلی کیمتر نینه، به لکو ته ماکهری وی به د ئافاکرنا که سایه تیه کا هه فسه نگی و شیاندار لسهر کارلیکا ئه رینی دگهل دهوروه رین خو (الشخی، ۲۰۰۹: ۴۰۶). د فی چارچووهیدا، گه له ک فه کۆلین لسهر پهروه ده یا ئاشتی ل دهف زارۆکان ژ قوناغا باخچی زاروکان دهست پێ دکهن هاتینه کرن، ژ وان فه کۆلینین (أبو سالم، ۲۰۲۰؛ أحمد وآخرون، ۲۰۲۰؛ محمد، ۲۰۲۱؛ زعزع، ۲۰۲۱؛ بخیت وآخرون، ۲۰۲۲).

ماموستا پیشه نگی قوتابیین خویه ژ لای ئاراسته، به ها، و رهفتاری فه، و ئه ف چهنده جبهه کۆ نافه ندی د پرۆسه یا پهروه ده ییدا ددهته وی. دگهل زنده بوونا گرنکیا فی پۆلی، پیدیه کا بهلزه بو ئاماده کرن و راهینانا ماموستای ب شیوهیه کۆ ههفته ماکهر دیار بوویه، دا کو بشیت په یاما خویا پهروه ده یی ب کاریگری ئه نجام بدهت و پشکدارپێ د ئافاکرنا نهوه یی پاشه روژیدا بکهت. ههروهسا دیتن بو پۆلی ماموستای هاتیه گوهورین، و چیدی وهک بتهی فه گوهازه کۆ زانیی نا هیته دیتن، به لکو وهک ریه ره کۆ پرۆسه یا گوهورینی د ناف جفاکیدا دهیته دیتن، کو پشکدارپێ د پیکینانا هوشیاریا تاکه کهسان و گه شه پیدانا بهاییاندا دکهت، و ماموستای

دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام

باش ههتا دگهل پروگرامین لاواز ژی دشیت گوهورینه کا ئه زین چیکهت (السنبل، ٢٠٠٤: ٣). و ماموستا ههر وهك ره گهزه كی یه كلاكه ر د فیرکنا به هایاندا دمنیت، ژ بهر کو وان ژ ئاستی هزرا تیوری بو راستیا بهرچاف فه دگوهریت. ئه ف چهنده پهروه ده کاران نه چار دکهت کو سه ر ژ نوی ل نافه روکا وی چه ندا دهیته خواندن بنیرن، ب تایبه تی د لایه نی رهوشتیدا یی کو ئیک ژ پایه یین سه ره کی یین پیکئینا که سایه تیا ماموستای دهیته هژمارتن. پیدقیه ماموستا پیدشه نگ و نمونه یه ک بیت بو رهفتارا به های، و په هه نده کی رهوشتی گه شه پی بدهت کو وی ب قوتابیین وی فه گریدهت، دا کو ئه رکی خو ل هه مبه ر وان ئه نجام بدهت یی کو پیدقی ب چاقدیر یان ئاراسته که ره کی هه بیت، ژ بهر کو پالنه ری رهوشتی لیقنه ره کی سه ره کی یه بو دانا هه ول و خو به خشی د خزمه تا ئارمانجان و گه هشتنا ب سه رکه فتنیدا (مکروم، ٢٠٠٦: ٤٣٤).

ئهرکی ماموستای ژ سنورین وانه گوئنا بابه تی ئه کادیمی دبوری د کو فه گوهاستن و چه سپاندا به هایان ل دهف قوتابیان ژی بخوفه بگریت. وانه گوئنا به هایان پیدقی ب وی چه ندی هه یه کو ماموستا شاره زاییه کا پهروه ده یی هه بیت کو بشیت قوتابیان ئاراسته یی کومه کا به هایین جفاکی یین هه فگرتی و لیکگونجای د نافخودا بکهت. و بو گه هشتنا ب فی چه ندی پیدقیه ماموستا هه ست و سوزین ئه زین ل دهف قوتابیین خو پهیدا بکهت کو وان به هایان به یژ بکهن، کو ئه ف چهنده وهرگرتن و پیگریا وان پی ئاسانتر دکهت. رولی ماموستای د فی چارچووه پیدا سه ره کی یه، ژ بهر کو وهک و یژدانا جفاکی دهیته دیتن، و ژ بهر پرسیاره تیا وی یا پهروه ده یی یه کو قوتابیین خو ب ریکا وان به ها و پرهنسیپین بلند یین وی هه یان ئاراسته بکهت و رینمایي بکهت (عبد الکريم، ٢٠١٦: ٤١٥).

ل دور کارتی کرنا پیدشه نگی د پشتراستکرنا به ها و رهوشتندا د دهروونی زاروکندا، ئیین خه لدوون گوته: "تیکه لیکرن دگهل چاکان و لاسایکرنا وان، داب و نه ریتین باش، و سروشتین هه زلیکری دده ته مروفی. ئه گه ری فی چه ندی ئه وه کو مروف زانین و رهوشتی خو و وان ریناز و رهوشتین هه لدبژیرن، هنده ک جاران ب زانست و فیرکرن و گوئی وهردگرن، و هنده ک جاران ب لاسایکرن و وهرگرتنا راسته وخو. لی پهیدا کرنا شیانان ژ راسته وخو وهرگرتنی به یژتر و چه سپایتره" (ابن خلدون، ١٩٨٢: ١٠٤٤).

پرسگریکا به هایان چه ندین پرسیارین نافه ندی د ئافرینیت، ژ وان: به ها ژ کیفه دهینه وهرگرتن؟ و چاوا دشین بهینه دیتن؟ و کی بهرپسه ژ دیارکرنا وان؟ و چاوا دشین بکهینه ناف پروگرامین پهروه ده ییدا؟ و چاوانیا به لافکرنا وان لسه ر بابه تی فیرکرنی د ناف توره کا تیگه هیین به هاییدا، و پیدشئخستن و دهوله مه ندکرنا وان ب شیوه یه کی کو دگهل ئاستین فیرکرنی یین جودا بگونجیت؟ فه کولینین پهروه ده یی یین نوی، ل گهل وان فه کولینین ژ ریکخراو و دامه زراوه یین نیقده وله تی ده رکه فتنین، و تیزین ئه کادیمی، و تاقیکرینن وهزاره تیین پهروه دی، به رسقین بمفا بو فان پرسیاران پیدشکیش دکهن، و وهک ژیده ره ک بو پیدشئخستن پروگرامین فیرکرنی دهینه هژمارتن (سفیان، ١٩٩٩: ٤).

پروگرامین خواندن یین ده ستنیشانکری روله ک د فیرکنا به هایین ئاشتیدا هه یه. فه کولینا (سالم وآخرون، ٢٠٢٠) گرنگیا تیکرنا بابه تی گریدای ب کونترۆلکرنا خودی و سه ره ده ری دگهل بارودوخین ناکوکی د پروگرامین پهروه ده و فیرکرنیدا دیار کریه. فه کولینی ئاماره کریه کو گه شه پیدانا هه فالینی و کیمکرنا رهفتارا دوزمنکارانه ئیک ژ ئارمانجین پهروه ده یی یین گرنگن، ههروه سا پشتراست کریه لسه ر پیدقیا راهینا قوتابیان لسه ر ستراتیژیین رووبرووبونا توره یی، وهک ریشه برنا کارفه دانان، به یژکرنا باوه ری ب خودی، و گه هاندنا

كارىگەر، ژ بهر وى پولا وان د كىمكرنا رهفتارىن دوژمنكارانه و گههشتنا ب كارلىكا ناشتيانه د ناڤ جفاكى قوتابخانيدا ههى (سالم وآخرون، ٢٠٢٠: ٤٠٠). ژ بهر هندی، پندفیه قوتابخانه ل پروگرامی خواندن و هك ئيك ژ رهگهزین سهرهكى د دانا شارهزاییپ زانستی بو قوتابیان و گهشهپیدانا ئاراستهییپ ئهریپی ل دهف وان بنیريت، ل گهل پولا وى د چهسپاندن و چاندنا بههیاين د دهروونی فیرخوازاند، ب شیوهیهكى كو تاكهكس بشیت جوداهیى بكهت و ب دروستی وان بههیاين ههلیكری ههلیتريت (الشوچه، ٢٠٠٣: ٤٥).

فهكولینان گرنگیا تیکهلكرنا بههیاين كهلتووری ناشتیپ د پروگرامین فیكرنی یین قوتابخاناندا ئاشكرا کریه، و گههشتینه وى چهندی كو كومهكا بههیاين سهرهكى و ستراتیژیان ههنه كو ب شیوهیهكى كاریگەر پشكداریپ د گهشهپیدانا كهلتووری ناشتیپدا ل دهف قوتابیان دكهن، ب تایبهتی د بواری ریقهبرنا ململانییان و سهرهدهریپ دگهل یی دیدا، ئهگهر ب شیوهیهكى پلانکری بچه دناڤ پروگرامین خواندنیدا (منصور، ٢٠٢٣: ٥٥٨). شارهزاییپ پهروهردی دبینن كو هندهك مهج ههنه كو پندفیه د قوتابخانیدا ههبن ههتا كو كارتیکرنی لسه ر گهشهپیدانا بههیاين و پشتراستکرنا وان د دهروونی قوتابیدا بکهت، ژ وان: (قمبر، ١٩٨٥: ٤٣٩).

ئیکهم، دابینکرنا شارهزاییپ جوراوجور بو گهشهپیدانا بههیاين ل دهف نهوهپی نوی، و دانا دهرفهتی بو وان داكو وان بنیاسن، و پیقه گریدای بن، و ب پامانیپ وان هایدار بین. دووهم، گرنگیدان ب دابینکرنا بارودوخان كو تیدا پراکتیکا بههیاين بهیته کرن، و ئهفه زی ب ریکا چالاکیپن دهرفه ی پولا، رادیویا قوتابخانی، رۆژنامهفانیا قوتابخانی، و وان بارودوخین زیندی یین كو قوتابی د قوتابخانیدا تیدا دژیت.

سییهم، گرنگیدان ب ئاراسته، ههست، ههز، و خواستین نهوهپی نوی، و بکارئینانا بارگاویا ههستی و هزرکرنی پیکفه د گهشهپیدانا بههیايندا، و ههستپیکرنا وان ب گرنگیا بههیاين بو تاک و وى كومهلا ئه و سهر ب وى.

چوارهم، گرنگیدان ب ریکخستنا پهیوهندیا دناقههرا قوتابخانی و جفاکی و ههمی دامهزراوهیپ وى یین پهروهردهییدا.

پینجهم، گرنگیدان ب پهیوهندیا دناقههرا کارگیرین قوتابخانی و فیرخوازاند، و دابینکرنا كهشهكى كو چهژیکرن، ههفالیی، و لیکتیگههشتن تیدا بهربهلاف بیت.

ب فی شیوهی، قوتابخانه پولا كى گرنگ د ئامادهکرنا بارودوخین گونجای بو ههز و ئاراستهییپ قوتابیاندا، و دابینکرنا كهشهكى گونجای كو بشین تیدا چالاکی و کاران ئهنجام بدن یین كو پشكداریپ د چاندن و گهشهپیدانا بههیاين پهروهردیپ ل دهف واندا دكهن، دگیریت. ل گهل دانا دهرفهتی بو ژینگهههكا پالدهر و پیشهنگهكا باش كو لاسای بکهن، داكو وان د رهفتار و ژيانا خو یا رۆژانهدا بجه بینن (یونس، ٢٠١٦: ٨). قوتابخانه ئه و دامهزراوهیه یا كو ئهركی ئامادهکرنا نهوهیان و پیکههاندنا وان ههلدگریپ داكو ببنه وهلامین پاشهروژی، ب زانست و زانیپی چهكدار و ب بههیاين بلند یین مروفایهتیپ خهملاندی، ب شیوهیهكى كو بهردهوامیا پیشكهفتنا جفاکی مروفایهتی و بهردهوامیا پیشكهفتنا شارستانی ژ نهوهیهك بو نهوهیهكى دی مسوگهر بکهت (شاهین، ٢٠٠٩: ٣٢٩).

و ژ بهر كو پهرتووکیپ کارامهییپ ژيانی گرنگیهكا زور د دانا زانین و شارهزاییپاندا بو قوتابیان ههیه، ب ریکا وان بابتهین جوراوجور یین ئهف پهرتووکه پیشکیش دكهن، و ب فی شیوهی هاریکاریپ د چاندن و گهشهپیدانا بههیاين ئهریپی د رهفتارا قوتابیاندا دكهن، و

دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام

گرنگییه ک ژ لای فیه کۆلینین پەروردهی فیه وهرنه گرتیه، و ئەفە ژێ ئەو تەشتە یی کۆ فیه کۆلینا (الرخیمی، ١٤٣٤ هـ) لسه رکیمیا وان فیه کۆلینین کۆ لسه به هایان د پەرتووکی کرامه یی ژیانیدا هاتینه کرن پشتراست کریه (الصالح، ٢٠٢٢: ٢٧). لسه ژێ چەندی فیه کۆلەر د ژێ فیه کۆلینا نهادا دی گرنگی دهته زانینا رادهی تیکرنا به هایین ئاشتی د پەرتووکی کرامه یی یین دیارکری بۆ قوناغا بنه رەتی د قوتابخانین هه ریم کوردستانا عیراقیدا، وه ک به هایین پەروردهی یین ئه رینی، یین کۆ فیرخوازی بهر ب پەفتارین ئه رینی دهن، دا کۆ د ژێ پشکه فتنیدا دگهل داخازین سهرده می بگونجیت، و پاراستنا شوناسا که لتووری یا جفاکی کوردی، و چاندنا به هایین هه زلیکری د دهروونی قوتابیاندا بکهت.

٢-٢ رولی زانکۆ و ده رگه هین راگه هاندنی د به یزکرن به هایین ئاشتییدا. ١-٢-٢ رولی زانکۆی:

به ها پشکه کا سهر کی د پیکئینا که سایه تیا تاکه که سیدا پیکدئین، ژ بهر کۆ پشکدار یی د به یزکرن هه زین وی و بلندکرن جهی وی یی مروفایه تی و جفاکیدا دکه ن، ههروه سا هاریکاری د گه هشتنا ب هه فسه نگی دنا فیه را به رژه وه ندین وی یین که سی و پیدفین جفاکیدا دکه ن. ژێ فیه بنه مای فیرکرن ئەو پایه یا سهر کی یه یا کۆ به هایین پەروردهی ژێ دهر دکه فن، ژ بهر کۆ رۆله کی نافه ندی د چاککرن تاکه که سی و چه سپاندنا وان پره نسپیین ژیانیدا دگیریت یین کۆ رەفتار و هه زکرنای د چارچوو فیه کی ریکخستی و ره وشتیدا ئاراسته دکه ن (الأسکر، ٢٠١١: ١٧٠١).

سالیین دوماهی زیده بوونه کا به رچا ف د گرنگیدان ب رۆلی زانکۆیان و جهی وان یی ره وشه نییری دنا ف جفاکیدا دیت، و ب وان سیاسه ت و شیوا زین دشین بکاریین بۆ چه سپاندنا رینازه کا هه مه لایه ن بۆ ژیان، یا کۆ سیسته مین به های و رەفتاری یین گریدا ی ب که لتووری ئاشتی فیه بخو فیه دگرت. و ئەف چهنده پیکفه ژیان ئاشتیانه، و ره تکرنا توندوتیژی، و ریزگرتن ل مافین مروفی، و به یزکرن دیالوگی، و قه بوولکرن یی دی، و پاراستنا جۆراوجۆریا که لتووری، و پره نسپیین دی یین سهر کی بخو فیه دگرت. و که لتووری ئاشتی سیسته مه کی هه فته مامکه ره ژ به ها و هه لویست و رەفتاران کۆ کارلیکا جفاکی و پشکداریا ئه رینی به یز دئخیت، و پشتی ب پره نسپیین ئازادی، دادپهروه ری، دیموکراسی، لیبۆرین، هه فگرتن، و هه می مافین مروفی دبه ستیت. و ئەو ب سروشتی خو توندوتیژی و شه ر و نا کۆکیان رەت دکه ت، و هه ول دده ت بۆ ئافاکرنا جفاکه کی کۆ ئاشتی کا به رده وام تیدا به ربه لاف بیت (عمران، ٢٠١٨: ١٨٠).

ژیان زانکۆی ئیک ژ گرنگترین وان ژیده رانه کۆ پشکدار یی د پیکئینا سیسته می به هایدا ل ده ف تاکه که سان دکه ن، ژ بهر کۆ قوتابی د سالیین خواندنا خویا زانکۆیدا به هایین ئه رینی ب ریکا وان شاره زاییین فیرکرن و پەروردهی یین به رده وام یین بۆ وان دهینه دابینکرن، وه ردگرن. ئافاکرنا به های ل ده ف قوتابیین زانکۆی پشتی ب هه ولین هه فته مامکه ر و ریکخستی دبه ستیت کۆ ژ لای هه می لایه نین په یوه ندیدارفه د ناف دامه زراوه یا زانکۆیدا دهینه کرن. چه سپاندنا به هایین پەروردهی یین دروست ل ده ف قوتابیان و به لافکرن وان دنا ف واندا، پیدفی ب ژینگه هه کا هوشیار هه یه کۆ گرنگی ب راکرنا نا کۆکیین هه زری و به های بده ت، ب شیوه یه کی کۆ لیکگونجاندنا سیسته می به های و به یزکرن هه ستا سه ریوری و هوشیاریا جفاکی مسۆگه ر بکه ت (عبد الکريم، ٢٠١٦: ٤٠١).

قوناغا زانکۆی قوناغه کا یه کلاکه ره د ژیان تاکه که سیدا، ژ بهر کۆ گه شبوونه ک د ئافاکرنا خودی و هه لگرتنا به رپر سیاره تیدا بخو فیه دبینیت، ل گهل گه شه پیدانا شیان لسه ر کۆنترۆلکرن خودی و کۆنترۆلکرن "ئه ز" ی (الأنبا). چوون بۆ زانکۆی خاله کا وه رچه رخان یی

گرنکه د ژيانا گه له ک ژ سينټيلاندا، ژ بهر کو ډه گوهاستن ژ خواندنا نافه ندى بو خواندنا زانکوې دمه کي گه شهيا دهر ووني و جفاکي يا زور گرنکه. د ډي قوناغيدا، تاکه کهس دهست ب گيرانا رولن چالاک و کاریگر دکهت کو دگهل خودی و خواستين وی د ناف جفاکي پيگه هشتياندا دگونجن، و ب ريکا وان هه ول ددهت کو شوناسا خو پشتر است بکته. ئەف پشتر استکر نه ژي ناهيته نه نجامدان هه تا کو به ها نه هينه وهرگرتن و بکارئينان وهک پشکهک ژ پيکهاته يين کهسايه تيا وی (حسن والظفري، ٢٠٠٦: ٤٠).

زانکو روله کي گرنک د ئافاکرن و چاندنا سيسته مه کي جوراوجور يي به هاياندا، و کارکرنا لسهر وهر گيرانا وان بو پراکتیکين راسته قينه يين بهرچاف، ب ريکا وان ياسا و رينمايین دادينيت، و وان چالاکين په روه دهی و که لتووری يين ريک دنيخت، دگيريت. ئەف هه وله پشکداري د بهير کرنا پره نسپين ديالوگي، و ريزگرتن ل را و رايي يي ديدا دکهن، هه روه سا پشکداري د چه سپاندنا به هايين دادپه روهی، نازادی، کارئ هه فپشک، و پشکداريا کاریگر د ژيانا زانکوې و جفاکيدا ب هه فرا دکهن (أبو العلا، ٢٠١٤: ٢٥٤).

ل دوماهي رابوونا نه ته وان پشتي ب بنه مايين بهير ژ به هايين په سهن يين ژ باوهري و ميراثي شارستاني وهرگرتين دبه ستيت، ژ بهر وي رولا وان د پاراستنا شوناسا که لتووری و نيشتماني و پاراستنا وي ژ ژنافچوون يان بهرزه بووني هه ی، ب تايه تي د سايه يا سهرده مه کي پر ژ گوهورين و ئاسته نگاندا يي کو روو برووی پرؤسه يا فيرکرتي د دامه زراوه يين وي يين جودادا دبیت. ئەف ژي هه می لايه ن و دامه زراوه يان پيگر دکهت کو هه ولين خو ئيک بيخن بو پاراستنا شوناسا که لتووری و پاراستنا نه وه يان ژ په رته وازه بوون و پاشکو بووني، ب ريکا هه فته مامکرنا رولن دامه زراوه يين فيرکرتي د ئافاکرنا به هايين په روه دهی و چه سپاندنا وان د دهر ووني نه وه يي نويدا، دا کو بنه پشکهک ژ ژيان، هه ست، و رهفتارا وان يا نه ريني. چونکي به ها جه وهه ري هه بوونا مروفايه تيي پيکدئين، و ب ريکا وان تاکه کهس ريروا خو نه خش دکهت و رهفتارين خوه د ژيانيدا کونترول دکهت، و نهو که لها وی يه يا کو خو تيدا ژ خواستين نه فسئ و چه زين خودی دپاريزيت، هه روه سا وهک ئاراسته که ره کي سهره کي بهر ب کارئ چاک و رهفتارا مروفايه تي يا دروست دهيته هژمارتن (الجلاد، ٢٠٠٨: ١٨٧).

٢-٢-٢ ده رگه هين راگه هاندني:

جيهان پيشکه فتنه کا ب له ز بخوفه دينيت ژ نه گه ري پيشکه فتنه د بوارين گه هاندن و زانباريان و شورشا ته کنولوتيدا، وي چه ندي بازني راگه هاندن و گه هاندني بهر فره کر، و بوويه نه گه ري جوراوجوري و فره يي د ئامرازين گه هاندني و پرؤگرام و نافه روکين راگه هاندنيدا. و ډي چه ندي بو جه ماوهري مهيدانه کا بهر فره فه کريه کو تيدا دشيت چ ئامراز و پرؤگرامان بقيت، و دهر دمه کي و ژ هه ر جهه کي جيهاني هه لبريت. و کارتيکرنا فان ئامرازان هه تا لسهر پره نسپ و به هايان ژي دريژ بوويه، ب تايه تي د وي چه ندا گريدي ب چه سپاندنا به هايين نيشتماني، و بهير کرنا په هه ندين مه عنه وی، و هاندانا ده ستپيشخه ريي کو هاندن بو وهرگرتنا فان به هايان، ل گهل ناساندنا تاکه که سان ب ماف و نه رکين وان، و گه شه پيدانا هه ستا وهفاداري بو وهلات، و چاندنا پره نسپين وهلاتي بوون و پيکه ژياني دگهل يين دی (نبار ومقاوسي، ٢٠٢٢: ١٦٣).

گريدانا دناقه را په روه رده و راگه هاندنيدا گريدانه کا بهيره، ژ بهر کو هه ردو پشکداري د دارشتنا کهسايه تيا تاک و جفاکي و پيکئينانا تيکه هين واندا، و ئاراسته کرنا تاکه که سان بهر ب ريبازين ديارکريدا دکهن. ئامرازين راگه هاندني، ب شيانا خو يا چوونه دناف ژيانا مروفيدا ژ

دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام

دهستپیکا ژيانا وی و د لایه نین جودا یین ژيانا ویدا، کارتیکرنه کا راسته وخو لسهر شیوازی هزرکرن و هه لویستین وی دکهن. ههروهسا پهروهده تاکه کهسی فیژی شیوازین گه هاندنا هزری دکهت و شیاندار دکهت کو ژ نه زانیی بهر ب زانیی بجیت، ل گهل کارکنا لسهر پاقرکنا وان بهها و پرهنسیپین نهو وهردگریت. ههروهسا پوولی پهروهدهیی یی راگه هاندنی زور یی گرنگه، ژ بهر کو بابهتین کهلتووری و ئاراسته کرنی یین جوراوجور د بوارین جودادا بخوفه دگریت، ل گهل بهردهوامیا کارتیکرنا وی، کو ئهف چهنده وی دکهته بهرجهسته کرنه کا پروون بو تیگههی پهروهدهیا بهردهوام یا هه تاهه تایی (بدر، ۲۰۱۳: ۱).

ئامرازین راگه هاندنی پشکداریی د چه سپاندنا به هایین جفاکیدا ب ریکا فه گوهاستنا وان ژ نهوویهک بو نهوویهکی دی دکهن. و ل دویف وی چهندا هارولد لاس ویل (Harold Lasswell) به حس کری، جفاکین دهستپیکی د چارچووفهیی خیزان یان گوندین فهقه تیایدا دژیان، کو دهیابان ئه رکی فه گوهاستنا بهها و میراتی کهلتووری د نهوویاندا ههلدگرت. بهس پیشکهفتنا جفاکان و فه گوهاستنا وان ژ حالهتی فهقه تیایی بو باژیریوونی، پیدفیه کا بلهز ئافراند کو ئامرازین راگه هاندنی پولهکی کاریگهر د فه گوهاستنا بهها و پاراستنا واندا بگین (مکوی والسید، ۲۰۰۹: ۷۲).

و ئه گهر ئهم ل پاشهرؤژا بهها و رهوشتی د سایهیا سهردهمی جیهانگیریندا بنیرین، ئهم دبیین کو جیهان پیدفی ب پارهوستانه کا جدی دگهل خودی، و دگهل رهوشتی تاک و یی دی ههیه. ژ بهر کو ئهف ئاستهنگا مهزن یا کو دی پروبرووی جفاکی بیت، بنه مایهکی بو چه سپاندنا بهها و پرهنسیپین مرقفایهتی و رهوشتی پیکدئینیت. و ل فیژی پیدفیا بلهز بو "ئه خلاقیکرنا" په یوهندیین نفعدهولهتی دیار دبیت، ب شیویهکی کو مسوگهر بکهت کو کهلتووری نهوونا بهها و ئه خلاق زال نه بیت لسهر سهردهریین دهولهت و گهلان. لهوا لسهر سیسته مین پهروهردی و دامه زراوهیی وی، چ یین راسته وخو یان یین ههفتا، بهرپرسیاره تیین مهزن ل ههمبر وان ناکوکیین ههین و وان پیدفیین نوی د مهیدانا به هایاندا هه نه. و ئهف بهرپرسیاره تییه د چه ندین لایه ناندا دیار دبن، و گرنگترین وان:

۱. نووکرنا جیهه جیکرین به هایان و پیداچوونا وان ل دویف داخازین دهم و جهی، ب ئارمانجا پیشئیکرنا وان پراکتیکین کو د بۆریدا قه بولکری بوون و چیدی بو نوکه دگونجایی نینه، و کارکنا لسهر ئافراندنا به هایین گونجایی بو قوناغا نوی.

۲. گه هشتن ب ههفته مامکرن و لیکگونجاندنی د کاری دامو دهزگه هین پهروهدهییدا د بوارئ به هایاندا. ژ بهر کو کاری پهروهردی د فی بواریدا بهرهمدار و سهرکهفتی نابیت ههتا کو شیواز و ئامرازین دامه زراوهیی تیدا کار دکهن هه فگونجایی نه بن. و گرنگیا فی چهندی د سهردهمی نهادا زیده تر دبیت دگهل وی چهندا کو پیشکهفتنا زانستی و ته کنولوژی ژ ئامراز و دامه زراوهیی خودان کارتیکرنا کاریگهر د پیشئیکرنا به هایاندا ئافراندینه و هیشتا د ئافرینیت.

۳. بکارئینا شیوازین پهروهدهیی یین زانستی د نویکرنا جیهه جیکرین به هایان و بهیژکرنا واندا ل جهی شیوازی سته مکارانه یان زوره ملی، و ئهفه ژی ب ریکا پروبروووونا کارتیکرین به هایین نه رینی و وان پراکتیکین لسهر بنه مایی هیژ و زورداری، و

چاره سه ركرنا به هايان ب شيوازين زانستی و پهروه دهی يين لسه ر بنه مايي فه كولین و چاره سه ریا دروست.

۴. ئاماده كرنا بارودوخان و دامه زراندا دامه زراوه يين گونجاي بو چه سپاندن و به لافكرنا به هايين ئه رتي، ل گهل ل به رچا فگرتنا بارودوخين كرداري و پندفيين گوراو. چونكي بنه مايي سه ره كي د فيركرن و گه شه پيدانا به هايين ئه رتيدنا، و د چاره سه ركرن و كي مكرنا به هايين نه رتيدنا، لسه ر بنه مايي ئاراسته كرنا تاكه كه سانه به ر ب وان به هايين هه زليكري د وي گا فا كو پندي يي پهيدا دبیت. (الكيلاني، ۲۰۰۹: ۵۰۳-۵۰۷).

يالجن (۱۹۹۶) ئاماژي ب زنده بوونا كارتتيكرنا ئامرازين راگه هاندن و گه هاندن د دياركرن و به لافكرنا به هايين رهوشي و كه لتوو ريدا دكهت، كو بوويه خودان كارتتيكرنه كا به رچا ف لسه ر زاروك و مه زنان ب هه فرا، و ب في شيوه ي پشكداري د پرؤسه يين گوهورينا جفاكي و چاندنا به هايين هه زليكريدا ل گهل دامه زراوه يين دي يين پهروه دهی دكهت. و ژ لايه كي دي فه، دبیت ئه ف ئامرازه هنده ك جارن ببنه ئه گه ري پيكنينا نا به هايين نه خواستی (يالجن، ۱۹۹۶: ۵۹).

۳- ئه نجام و راسپارده

۱-۳ ئه نجام

۱. خيزان به كه مين و گرنگرين سازيه بو چاندنا به هايين ئاشتيي لدهف زاروكي، ب ريكا گوتن، كريار و سه ره ده ریا دايك و بابان، زاروك فيري ريزگرتن، ليبورين و چاره سه ركرنا ئاريشان دبیت، بهس زوريه يا خيزانان هشياري دروست لسه ر رولي خو، و پيزانينين دروست لسه ر ميكانيزمين موديرنين پهروه دهی نينه.

۲. قوتابخانه ده ليفه كه زيرينه بو به يركرنا به هايين ئاشتيي بريكا خواندن و چالاكيان، بهس كيي يا پروگرامين تايبهت و كيي يا راهينا نا ماموستايان لسه ر فان به هايان، رولي قوتابخانان هه تا راده يه كي لاواز كيه.

۳. رولي زانكويان ل په ره پيدانا به هايين ئاشتيي بريكا فه كولین، سمينار و چالاكيين كومه لايه تي روله كي ستراتيجيه، بهس پشتگيريا دامه زراوه يي و دارايي بو پروژين ئاشتيي يا كي مه.

۴. شيانين سازين راگه هاندن بو به لافكرنا به هايين ئاشتيي و گهورينا هه لويستي جفاكي د مه زنن، بهس نه بوونا ستراتيجيه كا ديار بو بكارئينا نا راگه هاندن بو خزمه تا پهروه دا ئاشتيي كيشه يه كا سه ره كييه.

دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام

٥. هه ماهه نگی و هه فکاری دنا فبهرا فان دامه زراواندا یا لاوازه یان هه نینه، هه دامه زراوه یه ک ب شیوه یه ک جودا کار دکهت، ئەف چهنده ژێ کاریگه ریا وان لاواز دکهت.

٢-٣ راسپارده

١. ریکخستنا وورکشوپ و خولین راهینانی ب بهردهوامی بو دایک و بابان لسه ر چاوانیا پهروه رده کرنا زاروکان لسه به هایین ناشتی، دگهل دابینکرنا ژیده رین پهروه رده یی یین پراکتیکی و پلاتفورمین ئەلکترونی بو بهردهوامیا فیربوونی.

٢. پیداجوون و نوکرنا پروگرامین خواندن بو گونجاندا به هایین ناشتی دناف هه می بابه تاندا ب شیوه یه ک سیستمه ماتیک، دگهل دابینکرنا راهینانین بهردهوام و تایهت بو ماموستایان لسه ر میتودین مودیرن یین وانه گووتی و بریقه برنا پولی.

٣. دامه زراندا پشک یان پروگرامین تایهت (به کالوریوس و ماسته ر) بو فه کولین د بیافی ناشتی و چاره سه رکرنا ململانیان، زیده باری دابینکرنا پالپشتیا دارایی و لوجیستی بو فه کولین و ریکخستنا کونفرانس و پروژین جفاکی.

٤. دانانا ستراتیژییه کا نیشتمانی بو بکارئینانا هه موو سازین راگه هاندنی (تله فزیون، رادیو، سوشیال میدیا) بو به لافکرنا به هایین ناشتی، زیده باری دروستکرنا پروگرامین تایهت بو زاروک و گه نجان و دانانا ستانداردین ئەخلاق بو دویرکه فتن ل په یامین که رب بو کیتی.

٥. پیدفیه حکومت ستراتیژییه کا نیشتمانی یا یه کگرتی بو پهروه ردا ناشتی دابنیت کو تیدا رولی هه ر دامه زراوه یه ک هاتبیهت دیارکرنا، دگهل ته رخانکرنا بودجه یه کا تایهت و دامه زراندا سیستمی چاقدیری و هه لسه نگاندن، و پالپشتیکرنا جفاکی سفیل بو دنیا بوون ژ هه ماهه نگی وان.

٤- لیستا ژیده ران:

١-٤. په رتووک

١. ابن خلدون، عبد الرحمن بن خلدون (١٩٨٢): مقدمة بن خلدون، دار الكتاب اللبناني، بیروت.

٢. أبو العلا، سهریر عبد اللطیف (٢٠١٤): النسق القیمی لدى طلبة كلية التربية بأسوان في ضوء بعض متغیرات القرن الحادي والعشرين: دراسة حالة، مجلة كلية التربية، جامعة أسيوط، المجلد ٣٠، العدد ١، ص ١٧٣-٢٤٦.

٣. أبو العینین، علی خلیل مصطفی (١٩٨٨): القيم الإسلامية والتربوية، مكتبة إبراهيم حلي، المدينة المنورة.

٤. بیومی، محمد أحمد (٢٠٠٢): علم اجتماع القيم، دار المعرفة الجامعية، الاسكندرية، مصر.

٥. الجلاذ، ماجد زکی (٢٠٠٥): تعلم القيم وتعليمها، دار المسيرة للنشر والتوزيع، عمان، الأردن.

٦. الجمل، علی أحمد (١٩٩٦): القيم ومناهج التاريخ الاسلامي، عالم الكتب للنشر والتوزيع، القاهرة.

دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام

٧. حطيط، فاديا (٢٠٠١): القيم والتوجهات التربوية في ثلاثة كتب قراءة باللغات العربية والفرنسية والإنكليزية، ضمن بحوث (القيم والتعليم)، الهيئة اللبنانية للعلوم التربوية، بيروت، لبنان.
 ٨. الحيارى، حسن أحمد (٢٠٠٠): معالم في الفكر التربوي للمجتمع الإسلامي، دار الأمل للنشر والتوزيع، أربد، الأردن.
 ٩. سلطان، محمود السيد (١٩٩٣): مقدمة في التربية، دار المعارف، القاهرة.
 ١٠. سلوم، طاهر عبد الكريم وجمل، محمد جهاد (٢٠٠٩): التربية الأخلاقية: القيم مناهجها وطرق تدريسها، دار الكتاب الجامعي، العين، الامارات العربية.
 ١١. السنبل، عبد العزيز عبدالله (٢٠٠٤): رؤى وتصورات حول برنامج إعداد المعلمين في الوطن العربي، المؤتمر الدولي حول إعداد المعلم، مسقط، عمان (١-٣) مارس.
 ١٢. شاهين، عماد (٢٠٠٩): مبادئ التعليم المدرسي للأهل والمعلمين، دار الهادي، بيروت، لبنان.
 ١٣. عبد الدائم، عبدالله (٢٠٠٠): الآفاق المستقبلية للتربية في البلاد العربية، دار العلم للملايين، بيروت.
 ١٤. عقل، محمود عطا حسين (٢٠٠٦): القيم السلوكية لدى طلاب المرحلتين المتوسطة والثانوية في الدول الأعضاء بمكتب التربية العربي لدول الخليج: دراسة نظرية وميدانية، مكتب التربية العربي لدول الخليج، الرياض، السعودية.
 ١٥. علي، سعيد إسماعيل (٢٠٠٧): أصول التربية العامة، دار المسيرة للنشر، عمان، الأردن.
 ١٦. الفلاحى، بطي محمد (١٩٩٢): دور التربية في غرس القيم الأخلاقية في نفوس النشء، دار التضامن، الامارات العربية المتحدة.
 ١٧. مكوي، حسن عماد والسيد، ليلي حسن (٢٠٠٩): الاتصال ونظرياته المعاصرة، الدار المصرية اللبنانية، القاهرة.
 ١٨. مكروم، عبد الودود (١٩٩٤): الأحكام القيمية الإسلامية لدى الشباب الجامعي، مكتبة إحياء التراث الإسلامي، المدينة المنورة.
 ١٩. بالجن، مقداد (١٩٩٦): التربية الأخلاقية الإسلامية، دار عالم الكتب، الرياض، السعودية.
- ٢-٤. نامين ماستر و دكتوراني**
٢٠. أبو سالم، مريم طارق عبد العزيز (٢٠٢٠): تصور مقترح لتنمية أبعاد ثقافة السلام في منهج رياض الأطفال، رسالة ماجستير (غير منشورة)، كلية التربية، جامعة المنوفية.
 ٢١. أحمد، أمل محمد فرغلي (٢٠٠٨): فعالية استخدام مدخل السير والترجم في تدريس التاريخ لتلاميذ الصف الثاني الإعدادي لتنمية بعض القيم الاجتماعية، رسالة ماجستير (غير منشورة)، كلية التربية، جامعة عين شمس.
 ٢٢. بوساحة، مروة (٢٠١٨): لناء السلام: دراسة في المفهوم والمقاربات والفواعل، رسالة ماجستير (غير منشورة)، كلية الحقوق والعلوم السياسية، جامعة ٨ ماي ١٩٤٥ قالمة، الجزائر.
 ٢٣. الزبون، حمدان محمد جميل (٢٠٠٨): القيم المتضمنة في كتب التربية الإسلامية المطورة لصفوف المستوى الأول في الحلقة الأولى في التعليم الأساسي في دولة الامارات العربية المتحدة، رسالة ماجستير (غير منشورة)، جامعة اليرموك، أربد، الأردن.
 ٢٤. زعزع، رقية عاطف محمود (٢٠٢١): برنامج قائم على القصص الديني لتنمية قيم السلام عند طفل الروضة، رسالة ماجستير (غير منشورة)، كلية التربية، جامعة المنوفية.

دور المؤسسات التربوية في تعزيز قيم السلام

٢٥. الشوحة، أحمد مزيد (٢٠٠٣): القيمة التربوية المتضمنة في كتب التربية الإسلامية المقررة للمرحلة الأساسية في الأردن، رسالة ماجستير (غير منشورة)، جامعة اليرموك، أربد، الأردن.
٢٦. عاشور، راتب قاسم (١٩٩٢): القيم الاجتماعية في كتب القراءة لطلبة الصفوف الأربعة الأولى في الأردن، رسالة ماجستير (غير منشورة)، جامعة اليرموك، أربد، الأردن.
٢٧. عيسى، اسمهان السيد (٢٠١٠): تنمية القيم المهنية لدى طلاب كلية التربية : دراسة ميدانية، أطروحة دكتوراه (غير منشورة)، كلية التربية، جامعة المنوفية.
٢٨. فريحات، تهاني (١٩٩٨): مستوى الاعتقاد لمنظومة القيم الإسلامية ودرجة ممارستها لدى طالبات الجامعات الحكومية في الأردن، رسالة ماجستير (غير منشورة)، جامعة اليرموك، أربد، الأردن.
٢٩. محمد، دعاء كامل أحمد (٢٠٢١): برنامج قائم على الحوار لتنمية ثقافة السلام لدى الطالبة المعلمة وتأثيره على طفل الروضة، رسالة ماجستير (غير منشورة)، كلية التربية، جامعة السويس.
٣٠. يونس، خالد صالح بني (٢٠١٦): دور المدرسة الثانوية الأردنية في تشكيل القيم التربوية لدى الطلبة والمعلمين في مديرية تربية لواء الكورة من وجهة نظر الطلبة والمعلمين أنفسهم، أطروحة دكتوراه (غير منشورة)، جامعة اليرموك، أربد، الأردن.
- ٣-٤. غوفار
٣١. أبو زيد، مريم أحمد والزيود، محمد صايل (٢٠٠٧): القيم التربوية لدى طلبة المرحلة الثانوية في محافظة عمان كما يراها الطلبة أنفسهم، دراسات ، للعلوم التربوية، المجلد ٣٤، جامعة اليرموك، أربد ، الأردن، ص ١٣١-١٤٩.
٣٢. أحمد، مطيعة وغانم، أمة الله معلا ونصور، رغداء مالك (٢٠٢٠): دور أولياء الأمور في إكساب مفاهيم السلام لأطفالهم : دراسة ميدانية في مؤسسات رياض الأطفال في مدينة طرطوس، مجلة جامعة تشرين للبحوث والدراسات العلمية، سلسلة الآداب والعلوم الإنسانية، المجلد ٤٢، العدد ٣، ص ٩٥-١١٥.
٣٣. الأسكر، وليد تحسين (٢٠١١): القيم التربوية للممارسة الرياضية لدى طلبة كليات التربية الرياضية في الجامعات الأردنية، مجلة العلوم التربوية، المجلد ٣٨، الملحق ٥، ص ١٦٩٩-١٧١٩.
٣٤. بخيت، ماجدة هاشم ودرويش، أسماء سيد والمليجي، ريهام رفعت (٢٠٢٢): فاعلية استخدام المتحف الافتراضي في تنمية بعض مفاهيم السلام لدى طفل الروضة، مجلة دراسات في الطفولة والتربية، كلية التربية للطفولة المبكرة، جامعة أسيوط، العدد ٢٠، ص ٢٥٧-٣٠٣.
٣٥. بدر، أمل محمد نبيل (٢٠١٣): الدور التربوي لوسائل الإعلام في بناء وترسيخ القيم المجتمعية: دراسة تطبيقية على عينة من المجتمع الإماراتي، جرش للبحوث والدراسات، المجلد ١٥، العدد ١، ص ١-٢٦.
٣٦. الجلال، ماجد زكي (٢٠٠٨): المنظومة القيمية لدى طلبة جامعة عجمان للعلوم والتكنولوجيا في ضوء بعض المتغيرات ، مجلة جامعة أم القرى في العلوم التربوية والنفسية، المجلد ٢٠، العدد ٢، ص ٣٦٧-٤٣٠.

٣٧. حسن، عبد الحميد سعيد والظفري، سعد بن سليمان (٢٠٠٦): القيم الأخلاقية الإسلامية وعلاقتها بالتحكم في الأنا لدى طلاب جامعة السلطان قابوس، مجلة علم النفس، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة.

٣٨. الخميسي، أحمد حسن (١٩٩٦): نظرات في غرس القيم، مجلة الفيصل، العدد ٢٣٢، الرياض.

٣٩. رزق، حنان عبد الحليم (٢٠٠٢): دور بعض الوسائط التربوية في تنمية وتأصيل القيم الأخلاقية لدى الشباب في ظل ملامح النظام العالمي الجديد، مجلة كلية التربية بالمنصورة، العدد ٤٨.

٤٠. سالم، أسماء عبد الرحمن والنجيحي، ثناء السيد وعبد العال، نهى سالم (٢٠٢٠): تعديل سلوك الأطفال ضحايا التنمر في ضوء برنامج معرفي سلوكي مقترح، مجلة البحث العلمي في التربية، كلية البنات للآداب والعلوم والتربية، جامعة عين شمس، المجلد ١٤، العدد ٢١، ص ٢٦٩-٤٠٤.

٤١. سفيان، نبيل صالح (١٩٩٩): التغير القيمي لدى طلبة علم النفس في جامعة تعز: دراسة تتبعية عبر ثلاث سنوات، مجلة الدراسات الاجتماعية، العدد ٨، ص ٤٦-٨٣.

٤٢. شبل، أحمد أبو الفتوح (١٩٩٩): التعامل الحضاري مع وقت الفراغ: شروطه ومتطلباته التربوية، مجلة كلية التربية ببها، المجلد ١٠، العدد ٣٩.

٤٣. الصالح، أسيل عبدالله (٢٠٢٢): مستوى تضمين القيم في كتابي المهارات الحياتية للمرحلة الابتدائية في المملكة العربية السعودية وسلطنة عمان: دراسة مقارنة، المجلة العربية للعلوم التربوية والنفسية، المؤسسة العربية للتربية والعلوم والآداب، مصر، المجلد ٦، العدد ٣٠، ص ٢٣-٥٢.

٤٤. الصمادي، زياد (٢٠١٠): حل النزاعات، برنامج دراسات السلام الدولي، جامعة السلام للأمم المتحدة.

٤٥. عبد الكريم، ليلى أحمد (٢٠١٦): القيم التربوية لدى طلاب كلية التربية، مجلة دراسات في التعليم الجامعي، العدد ٣٣، ص ٤٠١-٤٢٤.

٤٦. محمد، أمل محمد حسونة (٢٠١١): الأطفال وتنمية التسامح، مجلة الطفولة المبكرة، الجمعية الكويتية لتقدم الطفولة العربية، المجلد ١٢، العدد ٤٨، ص ١٠٤-١٠٨.

٤٧. منصور، سحر سامي صلاح (٢٠٢٣): قيم السلام مدخل لمواجهة التنمر في رياض أطفال الدمج، مجلة الطفولة، العدد ٤٣، ص ٥٣٣-٦٠٨.

٤٨. نبار، ربيحة ومقاوسي، كريمة (٢٠٢٢): دور الإعلام في ترسيخ قيم المواطنة، مجلة المجتمع والرياضة، الجزائر، المجلد ٥، العدد ١، ص ١٦٢-١٧٤.

4- List of sources:

4-1 Book

1. Ibn Khaldun, Abd al-Rahman Ibn Khaldun (1982): Ibn Khaldun's Introduction, Dar al-Kitab al-Lubnani, Beirut.

2. Abu al-Ala, Suhair Abd al-Latif (2014): The Value System of Students at the Faculty of Education in Aswan in Light of Some 21st-Century Variables: A Case Study, Journal of the Faculty of Education, Assiut University, Vol. 30, No. 1, pp. 173-246.
3. Abu al-Aynayn, Ali Khalil Mustafa (1988): Islamic and Educational Values, Ibrahim Halabi Library, Medina.
4. Bayumi, Muhammad Ahmad (2002): Sociology of Values, Dar al-Ma'rifah al-Jami'iyyah, Alexandria, Egypt.
5. Al-Jallad, Majid Zaki (2005): Learning and Teaching Values, Dar al-Masirah for Publishing and Distribution, Amman, Jordan.
6. Al-Jamal, Ali Ahmad (1996): Values and Methods of Islamic History, Alam al-Kutub for Publishing and Distribution, Cairo.
7. Hattit, Fadia (2001): Values and Educational Orientations in Three Reading Books in Arabic, French, and English, in Research (Values and Education), Lebanese Association for Educational Sciences, Beirut, Lebanon.
8. Al-Hayari, Hassan Ahmad (2000): Landmarks in the Educational Thought of Islamic Society, Dar Al-Amal for Publishing and Distribution, Irbid, Jordan.
9. Sultan, Mahmoud Al-Sayed (1993): Introduction to Education, Dar Al-Maaref, Cairo.
10. Salloum, Taher Abdul Karim and Jamal, Muhammad Jihad (2009): Moral Education: Values, its Curricula and Teaching Methods, Dar Al-Kitab Al-Jami'i, Al Ain, United Arab Emirates.
11. Al-Sunbul, Abdul Aziz Abdullah (2004): Visions and Perceptions of Teacher Preparation Programs in the Arab World, International Conference on Teacher Preparation, Muscat, Oman (March 1-3).
12. Shaheen, Imad (2009): Principles of School Education for Parents and Teachers, Dar Al-Hadi, Beirut, Lebanon.
13. Abdul-Daim, Abdullah (2000): Future Prospects for Education in Arab Countries, Dar Al-Ilm Lil-Malayin, Beirut.
14. Aql, Mahmoud Atta Hussein (2006): Behavioral Values among Intermediate and Secondary School Students in the Member States

of the Arab Bureau of Education for the Gulf States: A Theoretical and Field Study, Arab Bureau of Education for the Gulf States, Riyadh, Saudi Arabia.

15. .Ali, Saeed Ismail (2007): Principles of General Education, Dar Al-Masirah Publishing, Amman, Jordan.
16. .Al-Fallahi, Butti Muhammad (1992): The Role of Education in Instilling Moral Values in the Young, Dar Al-Tadhamun, United Arab Emirates.
17. .Makawi, Hassan Imad and Al-Sayed, Laila Hassan (2009): Communication and its Contemporary Theories, Egyptian-Lebanese House, Cairo.
18. .Makroum, Abdul-Wadoud (1994): Islamic Value Judgments among University Youth, Library for the Revival of Islamic Heritage, Medina.
19. Yaljin, Miqdad (1996): Islamic Moral Education, Dar Alam Al-Kutub, Riyadh, Saudi Arabia.

٢-٤ Master's and Doctoral Degrees

19. .Abu Salem, Maryam Tariq Abdul Aziz (2020): A Proposed Framework for Developing the Dimensions of a Culture of Peace in the Kindergarten Curriculum, Master's Thesis (Unpublished), Faculty of Education, Menoufia University.
20. .Ahmed, Amal Muhammad Farghali (2008): The Effectiveness of Using the Biography and Translation Approach in Teaching History to Second-Year Preparatory School Students to Develop Some Social Values, Master's Thesis (Unpublished), Faculty of Education, Ain Shams University.
21. .Bousaha, Marwa (2018): Building Peace: A Study of the Concept, Approaches, and Factors, Master's Thesis (Unpublished), Faculty of Law and Political Science, University of 8 May 1945 Guelma, Algeria.
22. .Al-Zuboun, Hamdan Muhammad Jamil (2008): Values Included in the Developed Islamic Education Textbooks for the First Grades

- of the First Cycle in Basic Education in the United Arab Emirates, Unpublished Master's Thesis, Yarmouk University, Irbid, Jordan.
23. .Za'za', Ruqaya Atif Mahmoud (2021): A Program Based on Religious Stories to Develop the Values of Peace in Kindergarten Children, Unpublished Master's Thesis, Faculty of Education, Menoufia University.
 24. .Al-Shouha, Ahmed Mazid (2003): The Educational Value Included in the Islamic Education Textbooks Prescribed for the Basic Stage in Jordan, Unpublished Master's Thesis, Yarmouk University, Irbid, Jordan.
 25. .Ashour, Rateb Qasim (1992): Social Values in Reading Books for Students in the First Four Grades in Jordan, Unpublished Master's Thesis, Yarmouk University, Irbid, Jordan.
 26. .Issa, Asmahan Al-Sayed (2010): Developing Professional Values among Students of the Faculty of Education: A Field Study, PhD dissertation (unpublished), Faculty of Education, Menoufia University.
 27. .Freihat, Tahani (1998): The Level of Belief in the Islamic Value System and the Degree of its Practice among Female Students at Public Universities in Jordan, Master's thesis (unpublished), Yarmouk University, Irbid, Jordan.
 28. .Muhammad, Duaa Kamel Ahmed (2021): A Dialogue-Based Program for Developing a Culture of Peace among Female Student Teachers and its Impact on Kindergarten Children, Master's thesis (unpublished), Faculty of Education, Suez University.
 29. .Younis, Khaled Saleh Bani (2016): The Role of the Jordanian Secondary School in Shaping Educational Values among Students and Teachers in the Directorate of Education of the Koura District from the Perspective of the Students and Teachers Themselves, PhD dissertation (unpublished), Yarmouk University, Irbid, Jordan.

٣-٤ Govar

30. Abu Zeid, Maryam Ahmad, and Al-Zayoud, Muhammad Sayel (2007): Educational Values of Secondary School Students in

Amman Governorate as Perceived by the Students Themselves, Studies in Educational Sciences, Vol. 34, Yarmouk University, Irbid, Jordan, pp. 131-149.

31. .Ahmad, Mutia, Ghanem, Amatullah Mualla, and Nassour, Raghad Malik (2020): The Role of Parents in Instilling Concepts of Peace in Their Children: A Field Study in Kindergarten Institutions in Tartous City, Tishreen University Journal for Research and Scientific Studies, Arts and Humanities Series, Vol. 42, No. 3, pp. 95-115.
32. .Al-Askar, Walid Tahseen (2011): Educational Values of Sports Practice among Students of Physical Education Colleges in Jordanian Universities, Journal of Educational Sciences, Vol. 38, Supplement 5, pp. 1699-1719.
34. Bakheet, Magda Hashem, Darwish, Asmaa Sayed, and El-Meligy, Reham Refaat (2022): The Effectiveness of Using a Virtual Museum in
33. .Badr, Amal Muhammad Nabil (2013): The Educational Role of Media in Building and Consolidating Societal Values: An Applied Study on a Sample of Emirati Society, Jarash Journal for Research and Studies, Vol. 15, No. 1, pp. 1-26.
34. .Al-Jallad, Majid Zaki (2008): The Value System of Students at Ajman University of Science and Technology in Light of Some Variables, Umm Al-Qura University Journal of Educational and Psychological Sciences, Vol. 20, No. 2, pp. 367-430.
35. .Hassan, Abdul Hamid Saeed and Al-Dhafri, Saad bin Sulaiman (2006): Islamic Moral Values and Their Relationship to Ego Control Among Students at Sultan Qaboos University, Journal of Psychology, Egyptian General Book Organization, Cairo.
36. .Al-Khamisi, Ahmed Hassan (1996): Perspectives on Instilling Values, Al-Faisal Magazine, No. 232, Riyadh.
39. Rizk, Hanan Abdel Halim (2002): The Role of Some Educational Media in Developing and Instilling Moral Values in Youth in Light of the Features of the New World Order, Journal of the Faculty of Education, Mansoura University, Issue 48.
37. .Salem, Asmaa Abdel Rahman, Al-Najeehi, Thanaa El-Sayed, and Abdel Aal, Noha Salem (2020): Modifying the Behavior of Children Victims of Bullying in Light of a Proposed Cognitive-

- Behavioral Program, Journal of Scientific Research in Education, Faculty of Girls for Arts, Sciences, and Education, Ain Shams University, Volume 14, Issue 21, pp. 269-404.
38. .Sufyan, Nabil Saleh (1999): Value Change Among Psychology Students at Taiz University: A Three-Year Follow-Up Study, Journal of Social Studies, Issue 8, pp. 46-83.
39. .Shibl, Ahmed Abu Al-Futouh (1999): Civilized Dealing with Leisure Time: Its Conditions and Educational Requirements, Journal of the Faculty of Education, Benha University, Volume 10, Issue 39.
40. .Al-Saleh, Aseel Abdullah (2022): The Level of Value Integration in Life Skills Textbooks for the Primary Stage in the Kingdom of Saudi Arabia and the Sultanate of Oman: A Comparative Study, Arab Journal of Educational and Psychological Sciences, Arab Foundation for Education, Science and Arts, Egypt, Volume 6, Issue 30, pp. 23-52.
41. .Al-Samadi, Ziad (2010): Conflict Resolution, International Peace Studies Program, United Nations University for Peace.
42. .Abdul Karim, Laila Ahmed (2016): Educational Values among Students of the College of Education, Journal of Studies in University Education, Issue 33, pp. 401-424.
43. .Muhammad, Amal Muhammad Hassouna (2011): Children and the Development of Tolerance, Early Childhood Journal, Kuwaiti Society for the Advancement of Arab Childhood, Volume 12, Issue 48, pp. 104-108.
44. .Mansour, Sahar Sami Salah (2023): The Values of Peace as an Approach to Addressing Bullying in Inclusive Kindergartens, Childhood Journal, Issue 43, pp. 533-608.
45. .Nabar, Rabiha and Maqousi, Karima (2022): The Role of Media in Establishing Citizenship Values, Society and Sports Journal, Algeria, Volume 5, Issue 1, pp. 162-174.

